

Večerka, Radoslav

Participia ve funkci přechodníkového určení

In: Večerka, Radoslav. *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Vyd. 1.
Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, pp. 116-146

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119228>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PARTICIPIA VE FUNKCI PŘECHODNÍKOVÉHO URČENÍ

VÝZNAM A ZPŮSOB UŽITÍ

146 Velmi často se v stsl. památkách užívá PPs a PPt k vyjádření děje, jehož subjekt je totožný se subjektem věty slovesné nebo jmenné, s participiální konstrukcí v textu sousedící. Participiální obraty rozvíjejí vlastně děj takových sousedících vět, a to tak, že mají často význam blízký vedlejším větám příslovečným (stejnopodmětným s větou řídicí).

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (a) vedlejším větám časovým: *chodě že pri mori galilejscěmь. vidě dьva bratra* Mt 4.18 Z, A, S *περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας εἶδεν...*; *pade na zemlji dobře. i prozěbь sьtvori plodь* L 8.8 Z, M, A (*prozěbe i S*) *ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φυνὲν ἐποίησεν καρπὸν* — *Kral a kdýž vzešlo, učinilo užitek; krstь přišedь bali se žvi* Cloz 10a 31—32 *σταυρὸς εἰσελθὼν ἰατρὸς ἀνεδείχθη; ischodě že iz domu roditelь svoichь. ni chléba vьzeti vьschotě* Supr 547.6—7.

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (b) vedlejším větám způsobovým v širokém smyslu toho slova, tj. i s významem nástrojovým a prostředkovým, s významem průvodních okolností apod.: *vь četvьrtojь že strážь nošti. ide kь nímь is. chodě po morju* Mt 14.25 Z, M, A, S *ἀπῆλθεν πρὸς αὐτοὺς [ὁ Ἰς] περιπατῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν; sьgrěšichь přědavь krьvь nepovinьnьq* Mt 27.4 Z, M, A, S *ἡμαρτον παραδούς αἷμα ἀθῶνον; i přijetь i radujє se* L 19.6 Z, M, A *καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων* — *Kral a přijal jej radostně; vьskojь sětujє choždьq* PsSin 42.2 *ἵνα τί σκυθρωπάων παρῑούμαι* — *Kral proč... v smutku mám ustavičně choditi?; sego radi trěsy se i trepeštє da bži chranitь zakonь* Cloz 2b 37—39 (Dostálův překlad „s bázní a s chvěním“ — viz str. 140); *radujє že se aleksandrь vьskoči vь skovradq* Supr 157.28—29.

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (c) vedlejším větám důvodovým: *bloudite. ne vědqšte kь nígь* Mc 12.24 Z, M *πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς* *Kral bloudíte, že neznáte Písem; mьněvьša že i vь družině sqštь. pridete pьqtь. dьni L 2.44* Z, M, A, S *νομίσαντες δὲ αὐτὸν εἶναι ἐν τῇ συνοδίᾳ ἦλθον ἡμέρας ὁδόν; estь že vь erměchь na ouběi korpěli. ēže naricaetь se evreiskь jezda. pьtь pьitvorь imqšti* J 5.2 Z, M, A *ἡ ἐπιλεγομένη Ἐβραϊστὶ Βηθζαθά, πάντε στοὰς ἔχουσα; sьnьnce styděaše se poklaněnьe priemьe* Cloz 10a 17—18 *ἦλιος μὲν ἡσχύνετο προσκυνούμενος; žena sqšti stydi se* Supr 13.19 *γυνή οὖσα αἰσχύνου; bozi vaši togo sьtvoriti ne mogqть. kamenvьje bezduš'no i kumirьje sqšte* Supr 536.8—9.

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (d) vedlejší větám podmínkovým: *vsěko crstvo razděľ se na se. zapustěetъ. i vsěko gradъ. li domъ. razděľ se na se ne stanetъ* Mt 12.25 Z *πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημόυται, καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθήσεται; li kako možešti rešti bratru tvoemu. bratre. ostavi da izъmъ sqěbъ. iže estъ vъ ocě tvoemъ. samъ brъnъna vъ ocě tvoemъ ne vide* L 6.42 Z, M *ἢ πῶς δύνασαι λέγειν τῷ ἀδελφῷ σου· ἀδελφέ, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου, αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; ky čkъ otъ vasъ. imъ sъto onъcb. i pogubly edinъ otъ nichъ. ne ostavitъ li deveti desetъ. i devetъ* L 15.4 Z, M *τίς ἀνθρώπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα καὶ ἀπολέσας ἐξ αὐτῶν ἓν οὐ καταλείπει τὰ ἐνεήκοντα — Kral kdyby někdo z vás měl sto ovec, a ztratil by jednu z nich, zdalíž by nenechal devadesáti devítí; čto že kъto rečetъ. more prostrъto vide i pěsъtkomъ sъvezano* Cloz 10a 5—6 *τί δ' ἂν τις εἴποι, θάλατταν ἠπλωμένην ὄρων, καὶ ψάμμω μὲν δεδεμένην.*

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (e) vedlejší větám příprustkovým: *ocí imošte ne vidíte. i uši imošte. ne slyšíte* Mc 8.18 Z, M *ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὄτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; ašte ubo vy zъli sqšte. uměete. daanъě blagaа daati čedomъ vašimъ. kolъmi rače ocъ vašъ* L 11.13 Z, M, A, S *εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις, ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ πατήρ; kako ty iъudei sy otъ mene piti prosiši* J 4.9 Z, M, A *πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πειν αἰτεῖς; (ne b)odi ubo pěchalъnъ brate slyšavъ έko is předavъ bys* Cloz 3b 35—36; *tebe radi gospodъ sy. prijechъ obrazъ tvoi raba* Supr 468.30—469.1 *διὰ σέ ὁ Δεσπότης, ἔλαβον τὴν σὴν μορφήν τοῦ δούλου.*

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (f) vedlejší větám účelovým. Tento význam mají jednak spojení *chotě* s infinitivem; přesně vzato, samo participium *chotě* je tu možno chápat důvodově a teprve infinitiv slovesa vyjadřuje děj nebo činnost, které jsou účelem, cílem děje vyjádřeného slovesem určitým, srov. např. *napadaachъ emъ. chotěšte prikosnъti se emъ* Mc 3.10 Z, M *ὥστε ἐπιπίπτειν αὐτῷ, ἵνα αὐτοῦ ἄφωνται; pilatъ že chotě narodъ pochotъ sъtvoriti. rusti imъ varaavъ* Mc 15.15 Z, M *ὁ δὲ Πιλάτος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν; oslěpi bo imъ umъ chotě eviti svojo silъ* Cloz 5a 12—13 *ἐπήρωσε γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν, βουλόμενος δεῖξαι τὴν οἰκειάν δύναμιν.* Tato vazba měla podobný význam jako pouhý infinitiv, jak ukazují různocnění z evangelních kodexů v dokladě *sěděse sъ slugami. viděti končeinъ* Mt 26.58 Z, M, S × *viděti chotě* A, S (na jiném místě) *ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος.*

Dále je možno tento významový odstín spatřovat u participií po slovesích pohybových, stavových apod.; to jsou však případy přechodné, které se někdy i přiřazují k vazbám po slovesích „významem neplných“ (viz §§ 120—128); příklady: *přechoditъ skvozъ bezъnaě města. ište pokoě* Mt 12.43 Z, M *διέρχεται δι' ἀνύδρον τόπων ζητοῦν ἀνάπαισιν; azъ že postavlenъ esmъ crъ otъ nego. nadъ sionomъ gorъ stojъ ego. vъzvěštaje povelěnye sne* PsSin 2.6—7 *ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ... διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου; vъnide čkъ kъ čku prose prijěti ba* Cloz 14b 8—9 *εἰσήλθεν βροτὸς πρὸς βροτὸν, αἰτούμενος λαβεῖν τὸν θεόν.*

Konečně by bylo možno chápat někdy účelově i participia po slovesích dicendi (ačkoli tu by byla možná také interpretace způsobová), srov. např. *se že glāše iskušaje* i J 6.6 Z, M, A *τοῦτο δὲ ἔλεγεν πειράζων αὐτόν*; *se že glāše klepḗe. koerj s̄m̄r̄t̄ij̄o choṭeāše ut̄m̄r̄eti* J 12.33 Z, M, A, S *τοῦτο δὲ ἔλεγεν σημαίνων, ποίω θανάτῳ ἡμελλεν ἀποθνήσκειν*.

147 O významové stránce přechodníkových participií platí totéž, co bylo řečeno výše při dativu absolutním (viz §§ 48—51): participia sama o sobě nevyjadřují pregnantně a vyhraněně významový odstín důvodový, podmínkový, přípustkový . . . jako takový, nýbrž jen obecně a nespecifikovaně význam průvodního děje, který velmi často mohl být dokonce chápán skoro jako paralelní s dějem verba finita. Při významové nespecifikovanosti participiálních konstrukcí v přechodníkovém užití vyplývá jejich významový odstín speciální z konkrétní, lexikálně sémantické náplně celé věty, jejíž jsou součástí. Je přirozené, že při interpretaci významového odstínu participií v takových větách záleží často i na individuálním pojetí mluvčího nebo posluchače (čtenáře) a že je pak ovšem možno pojímat některé doklady i několikerým způsobem, zvláště jde-li o sémantické odstíny vnitřně si blízké. Zejména pojetí časové přechází plynule k významovým odstínům jiným; proto je mnohdy těžko určit, jde-li v daném případě o významový odstín časový, nebo např. o důvodový, srov. třeba *sljšan̄še eliko s̄tvarēaše pridoše k̄t̄ nemu* Mc 3.8 Z, M *ἀκούοντες, ὅσα ἐποίησεν, ἦλθον πρὸς αὐτόν* (= „když slyšeli“?, „protože slyšeli“?); *i s̄m̄t̄e se zachariē vidēn̄r* L 1. 12 Z, M, A *καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν*; *v̄szdrev̄n̄ovach̄t̄ na bezakon̄nyj̄e mir̄t̄ gr̄ěš̄nik̄t̄ vidj̄e* PsSin 72.3 *ἐζήλωσα ἐπὶ ἀνόμοις εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν*; apod.

Podobně existuje např. vnitřní sémantická souvislost i mezi možným pojetím prostředkovým a důvodovým v dokladech, jako jsou třeba *rastoči imēn̄e svoe ž̄ivy bl̄q̄t̄no* L 15.13 Z, M, A, S *δυσκόρησεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως* (= „tím že“?, „protože“?); atd.

Nejednoznačná je však významová interpretace některých dokladů nejen při významech vnitřně blízkých, příbuzných (takže je prakticky možno chápat je jako různé odstíny významu v podstatě jednoho), nýbrž i při významech značně si sémanticky vzdálených a vnitřně nesourodých, ba protikladných (takže každý by pak znamenal něco zásadně jiného než druhý, jeden by přímo vylučoval druhý). V takovém případě není význam participiální vazby určován jen lexikálně sémantickou náplní věty, jejíž je participiální obrat součástí, nýbrž celým širokým kontextem. Např. participiální konstrukce v následujících dokladech — pozorovaných izolovaně vně kontextu — mohli bychom chápat buď jako důvodové, nebo jako přípustkové, přestože podle záměru autorů těchto vět mohlo jít vždy jen o jeden z těchto významů, navzájem zcela neslučitelných: *člv̄k̄t̄ vo-č̄st̄i sy ne razum̄ě* PsSin 48.21 *ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν*; *potom̄t̄ že s̄t̄ pionom̄t̄ sq̄šti j̄eta byst̄t̄ v̄r̄ goh̄en̄ii tom̄t̄* Supr

132.16—17 και ἦν πλεῖστα διατριβουσα μετὰ τοῦ Πιονίου και συνελήφθη ἐν τῷ διωγμῷ τούτῳ.

Význam participiálnich obrátů v podobných větách je tedy určen nejen konkrétním, věcným významem příslušných vět samých, nýbrž smyslem celého jejich okolí.

Z toho, že (přechodníková) participia mohou mít v některých případech významový odstín časový, v jiných důvodový, v jiných podmínkový atp. (bez nějakého rozlišení formálního), a dále z toho, že se na tomto významovém odstínění participií podílí věcný obsah celé participiální věty a někdy dokonce i celkový širší kontext, lze usuzovat, že participia sama nevyjadřovala ani význam časový, ani důvodový, ani podmínkový atd. jako takový, nýbrž jen obecně a nespecifikovaně význam dějové průvodnosti (a někdy skoro až paralelnosti s dějem určitého slovesa).

I ve funkci přechodníkové označují PP děj současný se slovesem určitým a PPt 148 děj předčasný, ať je slovesný přísudek v kterémkoli čase (srov. podobné poměry i u jiných typů participiálních vazeb).¹

PPs s tímto časovým významem je tak dosvědčeno u slovesa

v přítomnosti, srov. např. *ἰ σὺ μῆσαιε σε σκαζοὺ σὺ δέτῃμι* Supr 332.24—25 *συναγάλλομαι σκριπῶν*;

v imperfektu, srov. např. *ρογααχοῦ σε ἐπι βυζοῦτε ἰ* L 22.63 Z, M *ἐνέπαιζον αὐτῷ δέροντες*;

v aoristu, srov. např. *σὺ οἴσταισε ὑκυρεῖ. γλήροῦτε* PsSin 70.10—11 *ἐβουλεύσαντο ... λέγοντες*;

v perfektu, srov. např. *sy na rasponě. ὑkusilъ esi. iz goby ocъta* Euch 42b 14—15;

ve futuru, srov. např. *aste komu bratrъ umъretъ. imy ženq. ἰ τὸ βεστῆδῆντῶ βoδeτῶ. da poimetъ bratrъ ego ženq* L 20.28 Z, M *ἐάν τινος ἀδελφός ἀποθάνῃ ἔχων γυναῖκα, και οὗτος ἀτεκνος ἦ, ἴτα λάβῃ ὁ ἀδελφός αὐτοῦ τὴν γυναῖκα*;

v imperativu, srov. např. *ischodeῖte iz domu. li iz grada togo. otъtresete. prachъ otъ nogъ vašichъ* Mt 10.14 Z, M *ἐξερχόμενοι ἔξω τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκεῖνης ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν ἐκ τῶν ποδῶν*;

¹ Za nesprávnou pokládám Rudněnovu interpretaci některých dokladů s minulým participiem, které prý vyjadřuje děj současný s dějem verba finita v případech, jako např. *ὑstavъ moljaše strēgōšeteje vojny glagole imъ* Supr 16.13; *ἰ privedъ ego kъ stivumu kononu sъvezavъ sъ kradenyimъ slavnikomъ chulēaše glagole* Supr 41.17 (ČSJLD SSSR 1956, č. 1, str. 30). Jde tu zřejmě o předčasnost.

Stejně nesouhlasím ani s tím, že by přítomná participia nedokonavých sloves vyjadřovala děj předčasný před dějem verba finita v případech, jako jsou třeba *sija že otъvērъ priemъše. ὑ četvrti denъ maria mēseca. izidosta radujōšta se ἰ pojōšta glagolasta* Supr. 14.7; *želēlēne že ovi klicaacho ovi teaacho ὑ slēdъ vьka. ἰ ne postigrъše ego vratidъ se. mati že ego ἰ ne ispočivъši vzrēdnъši ročē ἰ tekōšti ide plažōšti se do staago mōža* Supr 43.24 (tamt. 32).

v kondicionálu, srov. např. *ašte vč t'ürě i sidoně sily biše byly. byvčžerje vč vajm. drevlě. ubo vč vrětišti i ropelě. sědešte pokaali se biše* L 10.13 Z, M *πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῶ καθήμενοι μετενόησαν.*

PPt vyjadřuje předčasnost k ději slovesa určitého ve všech časech a modech, a to v přítomnosti, srov. např. *ostavšer bo zapovědč bžžq. držžite předaaniě čška* Mc 7.8 Z, M *ἀφέντες (γάρ) τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων;*

v imperfektu, srov. např. *načšnč že otč mosea i otč vsěchč proročč. sčkazašer ima. vč vsěchč k'ňigachč sebe radi* Supr 478.2—4;

v aoristu, srov. např. *včznesč nizčvntčžer mje* PsSin 101.11 *ἐπάρας κατέροραζάς με;*

v perfektu, srov. např. *umčnožičč esi na mně veličestvo tvoe. i obraščč uičšičč mje esi* PsSin 70.21 *καὶ ἐπιστρέψας παρεκάλεσάς με;*

ve futuru, srov. např. *i priščdč mčženiče priimešič vč komaněchč* Supr 16.6—7 *καὶ ἐλθῶν μαρτύρει ἐν Κομάναις;*

v imperativu, srov. např. *ščdč pokažič se ierěovi* L 5.14 Z, M *ἀπελθῶν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ;*

v kondicionálu, srov. např. *i priščdč azč. včžerč ubo bimč svoe* Mt 25.27 Z, M, A, S *καὶ ἐλθῶν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμόν.*

Kromě toho je minulé participium dosvědčeno i ve funkci přechodníku v beze-sponové nominální větě, srov. *kako bo ne bogatč vsemu miru žičnč. i sčpsenč sčtežanč. kako ne bogaty iosičč darč priimč. pitějčštago i vsč. i vsěmč obladajošta* Cloz 14b 28—31 *πῶς γὰρ οὐ πλούσιος τὴν τοῦ κόσμου ζωὴν καὶ σωτηρίαν κτησάμενος; πῶς οὐ πλούσιος Ἰωσήφ δῶρον δεξάμενος τὸν πάντα τρέφοντα καὶ πάντων δεσπόζοντα* (A. Dostál překládá: „Jak (by) přeče ne(byl) bohat, když získal život a spásu celého světa? Jak (by) ne(byl) bohat Josef, přijav darem toho, jenž i všechny živí“ — str. 306).

Z uvedené charakteristiky časové platnosti přechodníkových participií se vymykají jen participia s významovým odstínem účelovým, neboť děj, který je účelem, cílem děje slovesa určitého, musí nutně následovat až po něm. Všechny 3 typy participiálních konstrukcí účelových jsou však speciální, jak jsme viděli výše, takže v podstatě neodporují uvedené charakteristice ani ony.

Varianty z evangelních kodexů, jako² Mt 12.9 Z × M (řec. pouze min.); Mt 14.28 S × Z, M, A (řec. pouze min.); Mt 14.30 Z, M, S × A (řec. pouze přít.); Mt 21.18 Z_b × M (řec. pouze přít.); Mc 6.20 Z, M × A (řec. ve variantách přít. i min.); L 8.15 Z, A × M (řec. ve variantách přít. i min.); L 11.17 Z × M (řec. pouze min.); L 18.36 Z × M, A (řec. pouze min.); J 18.18 S × Z, A (řec. pouze min.), jsou patrně založeny na různém pojetí těchto míst při opisování, případně vznikly při revizi textu příklonem k příslušnému znění řeckému.

² V památkách uvedených před znaménkem × je PPs, v památkách uvedených po něm je PPt.

Správnost názoru, že přechodníková participia měla již v staroslověnských památkách kanonických význam děje průvodního a (nespecifikovaně) příslovečného, lze kromě čtenářské analýzy a interpretace, snažící se vystihnout smysl každého dokladu (která by však mohla být subjektivní), podepřít i některými ukazateli rázu objektivního.

Je to jednak pozoruhodný fakt, že se participií mohlo užívat paralelně s jinými výrazy adverbiální povahy, srov. např. *сꙋгрѣшихъ. воелю ли не воелю. сꙋре. ли бѣде. лихою ѣдию и пиѣнствомъ* Euch 68a 17—19, ba i s vedlejší větou příslovečnou, srov. např. *народъ иже стоѣхъ об онъ полъ морѣ. видѣвъ ѣко кораблѣ иногѣ не бѣ ту. тꙋкꙋмо едина тѣ. въ нѣже вѣидѣ ученици егѣ. и ѣко не вѣиде сꙋ ученикꙋ свои ми ѿс. въ кораблѣ. нѣ едина ученици егѣ идѣ. и ини прѣидѣ корабли отъ тивериѣды. близъ мѣста. идеже ѣше члѣбы. хвалѣ въздавъшꙋ гꙋ. егда же видѣше народи. ѣко ѿс не бꙋстѣ ту. ни ученикѣ егѣ. влѣзѣ сами въ кораблѣ J 6.22—24 Z, M (A *видѣвъше*) ὁ ὄχλος... εἶδον (||ιδῶν)... ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος; *jegda prizvvanъ bystѣ къ гꙋ. и моѣенъ бꙋвъ. сꙋрꙋсаноје се остави на nakazanije namъ* Supr 124.17—19 ὅτε ἐκλήθη... καὶ ἐμαρτύρησε... κατέλιπεν.*

Dalším potvrzením této významové analýzy jsou některé rysy překladatelské techniky stsl. památek, vztah stsl. participií a jiných synonymních prostředků k řeckým předlohám.

(a) V staroslověnině se přechodníkových participií užívá i za jiné prostředky řecké,³ a to za

výrazy povahy adverbiální (prosté nebo předložkové pády jmen apod.), srov. např. *i ne obinuje se slovo glāše* Mc 8.32 Z, M *καὶ παρησία τὸν λόγον ἐλάλει* (a stejně se řecké *παρησία* překládá staroslověnským *ne obinuje se* ještě ve verších J 7.26, 10.24, 11.14, 16.25, 16.29 a 18.20); *paky ubo malo přemudivъ въ тꙋѣде день. pride тꙋѣде malomoštъ къ блаженному grigoru* Supr 120.8—10 *μετ' ὀλίγον... ἔρχεται; въ ты дѣни ѣти быше сꙋи сꙋ савиниѣ. и сꙋ askliprijemъ постѣште се* Supr 124.30—125.1 *ἐν νηστείᾳ; i řeče narogaje se* Supr 130.10—11 *φησὶν εἰρωνείᾳ; oběštaše že se některii отъ нѣчкѣ чѣслѣм' чѣтыри десѣти. dobyje сꙋchodivъше сꙋkѣnъčати се* Supr 175.7—10 *ἐν γενναίότητι τελειωθῆναι; възꙋрꙋѣ ли зовꙋ то бојѣ се* Supr 240.16—17 *βοήσω μετὰ κραυγῆς; mlъčѣšti molitꙋ tvorjaše* Supr 391.18—19 *κατὰ δὲ τὸ σιωπώμενον τὴν πρᾶσβείαν ἐξόφαιεν; блаженнꙋ my prazdnъstvujōšte зꙋрѣшти jeho* Supr 506.14—15 *οἱ καθ' ἑκάστη πανήγυριον ὁρῶντες αὐτόν;*

(substantivizované) infinitivy (s тоꙋ nebo s ἐν τῷ), srov. např. *въспројѣ imeni tvoemu въ вѣкꙋ. въздаје молитꙋ моеје dne dne* PsSin 60.9 *οὕτως ψαλῶ τῷ ὀνόματι σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχὰς μου; tu sѣdomъ i plaka-*

³ Příklady ze Supr uvádím podle Angelonové, *Ptzip.* 25—38, Stoáského, *Übertragung* 15 a Marguliése, *D. altisl. Cod. Supr.* 142—143.

χομητ̄ sje pomljenov̄še siona PsSin 136.1 ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών;

příslowečné věty spojkové, uvozené spojkami

ὡς, srov. např. i stazy ich̄v viděnt̄ reče k nim̄v Supr 108.16 ὡς εἶδεν αὐτοὺς δάκρυα; poim̄t̄še že jego voini vedom̄ nadz bręḡv ręky Supr 154.1—2 ὡς δὲ παρελάμβανον αὐτόν; i ne chotę glagoļę i ty sv̄blazni se Supr 237.27—28 ὡς οὐ θέλεις, λαλῶν πέπτωκας;

ei, srov. např. podam̄t̄ že jemu braš̄no. i prostert̄ rōk̄v vuzem̄t̄ da jast̄v Supr 27.27—28 ἐπιδώσω δὲ αὐτῷ βρω̄σιν εἰ ἐκτείνει χεῖρα καὶ ἐπιλαβόμενος φάγοι;

ὅτι, srov. např. to bo eūaggelist̄v zašticaję reče Supr 412.17 ὅτι γὰρ τοῦτο ἤνλετο, ὁ εὐαγγελιστῆς, φησί;

ina, srov. např.⁴ da prost̄rem̄t̄ se. blagodęti vuzem̄jrošte Supr 54.9—10 ἐπιτείνωμεν, ina tήn χάριν κομισώμεθα; i ne strasę glagoļę. n̄v rače utvr̄zdaję Supr 421.10—11 καὶ ταῦτα, οὐχ ina φοβήσω λέγω, ἀλλ' ina ἀσφαλίσωμαι;

verbum finitum v několikanásobném přísudku, srov. např. i v'se sedm̄v umręše. ne ostavan̄še řęd̄v L 20.31 Z, M καὶ πάντες οἱ ἐπτὰ οὐ κατέλιπον τέκνα καὶ ἀπέθανον; i věrę im̄v ěk̄v slovesi eže reče emu is. idęaše J 4.50 Z, M, A ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ, ᾧ εἶπεν . . . , καὶ ἐπορεύετο; na b̄a vrv̄vaję nne (!) uboję sje PsSin 55.12 ἐπὶ τῷ θεῷ ἠλπισα, οὐ φοβηθήσομαι (viz ještě 77.50); svęti ne sv̄męet̄v vuzemļę svętv̄ otv raspinajroštich̄v Cloz 11a 40—11b 1 φαίνειν οὐ τολμᾶ· ἀρπάζει τῶν σταυροῦντων τὸ φῶς; prišed̄t̄še rojęše vasiliska Supr 20.20 ἐξῆλθον καὶ εἰσήνεγκαν; i tastaavn̄ se led̄v byst̄v voda topla Supr 78.1 καὶ ἐλύθη τὸ κρύος καὶ ἐγένετο τὸ ὕδωρ θερμόν; razumęv' jako pribęḡji v̄v baňę. ne prič' ten̄v byst̄v k nim̄v. i vrb̄zud̄v vsę stręgęsteję. i sv̄rtęgt̄ rizy sv̄ sebe na lica ich̄v. v̄vskoči v̄v ezero Supr 78.14—18 ἔγνω . . . καὶ ἐξυπνίσας . . . εἰσεπήδησεν (viz ještě 120.3—4; 120.5; 152.5—6; 259.5—6; 376.14; 515.14—16).

151 A naopak řecká participia v přechodníkové funkci bývají někdy v stsl. památkách přeložena jiným prostředkem, a to⁵

výrazem povahy adverbialní, srov. např. pride že i simon̄v petr̄v v̄v slęd̄v ego J 20.6 M, A ἔρχεται . . . Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ; on̄i tebaach̄v v̄v slęd̄v v̄vška Supr 43.25—26 οἱ δὲ ἐπέτρεχον ἐπιδιώκοντες τὸ θηρίον; i tože po skędu. simi

⁴ Za řecký obrat s ina je v stsl. někdy i chotę s infinitivem příslušného slovesa (srov. též § 146), např. napadaach̄v em̄v. chotęšte prikosmōti se em̄v Mc 3.10 Z, M ὥστε ἐπιπίπτειν αὐτῷ, ina αὐτοῦ ἄγωνται; si gl̄ę ne chotę ustrašiti. n̄v utvr̄diti Cloz 8b 1—2 ταῦτα λέγω οὐχ ina φοβήσω μόνον, ἀλλ' ina ἀσφαλίσωμαι. Ze tento způsob vyjadřovat účel je dobře slovanský a v starších fázích slovanských jazyků oblíbený, ukazují např. i stě. doklady ze Čtenie, v nichž je chitę s infinitivem i na místech, kde má stsl. překlad supinum nebo prostý infinitiv, srov. co chtiece jste vidęti vyšli Mt 11.7 Čtenie × česo vidętv̄ izidete Z; (podobně ještě Mt 11.8, Mt 11.9); sama prijęla od kraj svęta, chtieci slyšęti mūdrot̄ Salomūnovu Mt 12.42 Čtenie × pride otv konecv̄ zemļę. slyšat̄v pręmōdroti solomonę Z; i jdięchu vsiękni, chtiece se osvędęti L 2.3 Čtenie × i idęach̄v vsi kožędo. nap'sati se Z.

⁵ Podle Angelovové, Ptzip. 1—23, Stoňského, Übertragung — porůznu, Marguliése, D. altksl. Cod. Supr. 142—143.

ubo glagoly otъganjaše paŭla Supr 170.9—10 και τοῦτο λιμώττων; δ'να μοῦζα ντ
bĕlachъ rizachъ sьnidosta kъ vodĕ Supr 235.15—16 λευκοσχημονοῦντες;

spojkovou větou s

ašte, srov. např. dobra že ježe otъ milosti byvaatъ. ašte jestъ prazdъno sъ blōdniky
iždenetъ se Supr 371.20—23 τῶν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης καλῶν ἔρημοις οὐσα...
ἐκβάλλεται;

bo, srov. např. uboja bo se moŭky da tĕmъ ne da namъ prĕiti Supr 151.24—25
πάντας φόβηθεις τὰς βασάνους...;

da, srov. např. na jed'no tĕbъjo zъrĕachъ na svoje pronыgъstvo. jakože tĕmъ
da odelĕjotъ Supr 444.6—8 πρὸς ἓν... ἑώρων, τὴν... πονηρίαν, ὡς ταύτη
περιεσάμενοι;

slovesným tvarem určitým (paralelním s přísudkem), srov. např. sъbъraše
se starci. sъvĕtъ že sъvorъše. sъrebro mnogo daše voinomъ Mt 28.12 Z, M, A, S
συναχθέντες... συμβουλιόν τε λαβόντες... ἔδωκαν; i rĕino na oči ego. vъzloži ročĕ
na nъ. vъprašaše i Mc 8.23 Z, M και πτόσας εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ ἐπιθεις τὰς χεῖρας
αὐτῷ ἐπηρώτα αὐτόν; i sъgleda vъse. pozdĕ že sōštju času. izide vъ vitanijō. sъ obĕma
na desĕte Mc 11.11 Z, M και περιβλεψάμενος πάντα ὄψε ἡδὴ οὐσης τῆς ὥρας ἐξῆλθεν
εἰς Βηθανίαν μετὰ τῶν δώδεκα; i javi se jemu gъ i reče Supr 15.29 και ὀφθεις αὐτῷ
ὁ κύριος εἶπεν; da ostavimъ žiznodavъca. i poklonimъ se bogomъ stuždimъ Supr
176.17—19 καταλείψαντες... προσκυνήσωμεν; prizъva d'va boljarina. imĕ jed'nomu
satornikъ. a drugomu viktor'. prĕdastъ ima prĕpodobъnaago Supr 195.18—20
προσκαλεσάμενος... παρέδωκε (viz ještě 263.7—9; 268.30—269.3; 286.27—29;
295.28—30; 299.5—6; 352.17—18; 505.15—16).

Zvláštním typem překladu řeckých konstrukcí P + V (= participium + verbum finitum)
jsou v staroslověnině souvětí odporovací, v nichž verbum finitum stojí po odporovací spojce
(které nemá odpovídající řeckou předlohu), tedy schematicky V + nъ + V, srov. ne moŭze stati
protivō ratnikomъ. nъ plešti vĕdavъ pobĕže otъ lica ichъ Supr 196.13—15 μη δυναθεις... ἤρξατο
φεύγειν; ne poslūda bratъ. nъ otide rotemъ Supr 291.1 μη πεισθεις... ἀνεχώρησεν.

Doklady uvedené v § 150 i v § 151 ukazují jasně na to, že stsl. participia měla 152
význam příslovečný různých odstínů i význam blízký (paralelně pojatému) nezá-
vislému určitému slovesu. Doklady citované v § 150 o tom svědčí přímo, protože
participium staroslověnské je v nich přímo překladem příslušného jiného prostředku
řeckého. Doklady uvedené v § 151 o tom svědčí nepřímě, neboť ukazují, že různé
významové odstíny adverbialní a významovou blízkost k určitému slovesu mohla
mít v pojetí starých překladatelů, případně upravovatelů, přechodníková participia
řecká. A protože ta byla jinak v staroslověnině daleko nejčastěji překládána také
participii, měla zjevně i přechodníková participia staroslověnská jako jejich nej-
běžnější překladový ekvivalent pro písaře nejstarších památek stejné významové
zabarvení.

153 K stejnému závěru o významové hodnotě stsl. přechodníkových participií vede i pozorování variant, v nichž stojí v některých památkách proti participiu jiný prostředek s ním synonymní.

Bývá to jednak výraz příslovečný, srov. např. *se nyně ne obinuje se glagoleši* J 16.29 M, A, S (Z bez *ne*) × *se nynja sь drъznoveniemъ glěši*, S (na jiném místě) *ἴδε νῦν ἐν παροησίᾳ λαλεῖς* (podobně J 16.25); *egda pridq na nъ sь orqži i drъkolъmi. svěšte i světilniky imošte. gla* Cloz 4b 40—5a 2 × *pridoše, na nъ. sь drěvesy i sь svěštami* Supr 412.11—12 *ὅτε ἐπήλθον αὐτῷ μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, λαμπάδας καὶ φανούς ἔχοντες, λέγει.*

Je to dále vedlejší věta s *jegda* nebo s *jako*, srov. *dělatele že viděvše sna ego řeše kъ sebě* Mt 21.38 S (Z_b *uzrěvše*) × *dělatele že egda uzrěše snъ. řeše vь sebě* M, A *οἱ δὲ γεωργοὶ ἰδόντες τὸν υἱὸν εἶπον; ἰσὲ ἔτι viděvъ jъ plačjōštъ se. i ijudeje prišedъšeje sь nejъ plačōštъ se. zaprěti dčhu* J 11.33 A × *is* že *ěko vidě jъ plačōštъ se zaprěti dychu* Z, M, S *ὡς εἶδεν.*

Dáleko nejčastěji se však přechodníkové participium střídá s určitým tvarem slovesným. Těchto variant je značné množství a je možno pro lepší přehlednost rozdělit je do několika skupin.

Byl by to především typ charakterizovaný střídáním V + P (nebo naopak P + V) × V + V, např. *i pristopъ edinъ kъ nižbnikъ řeče emu* Mt 8.19 Z, M, A × *pristopi* S *καὶ προσελθὼν εἰς γραμματεὺς εἶπεν*. Některá taková různočtení jsou patrně vyvolána příklonem k různému znění řecké předlohy, již bylo užito k úpravě textu při jeho dalším opisování, jako např. *vъstavъ. vъzъmi odrъ tvoi* Mt 9.6 Z, M × *vъstani* A, S *ἐγειρεῖς* (// *ἐγειρε*) *ἄρον σου τὴν κλίνην* (a podobně zaznamenává ve svém aparátu Soden příslušná řecká různočtení ještě k těmto variantám ze čtyř stsl. evangelních kodexů: Mt 14.19 Z, M × A, S; Mt 19.16 S × Z_b, M, A; Mt 21.6—7 Z_b, M, A × S; Mc 15.1 M × Z; Mc 15.43 A × Z, M; L 8.29 M, A, S × Z; L 17.14 Z, M, A × S; L 17.20 M × Z; L 24.43 A × M). K mnohem většímu počtu stsl. variant však Soden žádná řecká různočtení neuvádí (v řecké předloze je tu vesměs jen participium); jsou to kromě citovaného už verše Mt 8.19 ještě tato místa další: Mt 4.2 Z, S × A; Mt 8.18 Z, A, S × M; Mt 10.1 Z, A × M, S; Mt 17.19 M, A × S; Mt 20.30 M, A × Z_b, S; Mt 22.7 Z_b × M; Mt 25.24 Z, M, A × S; Mt 27.3 M, A, S × Z; Mc 1.40 M, A × Z, S; Mc 6.26 A × Z, M; Mc 7.2 M × Z; Mc 10.21 M × Z; Mc 11.13 M × Z; L 8.54 Z, M, A × S; L 9.1 Z, M, A × S; L 14.7 Z, M, A × S; L 17.19 Z, M × A; L 20.36 M × Z; L 22.44 M, S × Z, A; L 23.52 M × Z, J 6.5 M, A × Z; J 12.12—13 Z, M, A × S; J 12.14 M, A, S × Z; J 13.1 Z, M × S.

Zvláštní případy představují varianty ve dvou následujících dokladech; různé znění stsl. textu je zjevně vyvoláno příklonem k různým řeckým předlohám, jejichž znění v obou těchto případech Soden zachycuje: *i načъnъ plakaše se* Mc 14.72 Z × *i načětъ plakati se* M *καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιεν* (// *ἤρξατο κλαίειν*); *i řečětъ gljъ vamъ. ne větъ vasъ* L 13.27 Z, M, A × *i řečětъ glę* S *λέγω* (// *λέγων*).

Složitější střídání participia a určitého tvaru slovesného představuje typ $V + P \times P + V$, např. *i pristopise kb nemu učenici ego gl̄h̄ste* Mt 13.36 Z, M \times *pristopise že učenici ego. řeše emu* A και προσήλθον αὐτῶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες. I v tomto případě jsou někdy dosvědčeny příslušné varianty řecké, jako např. *junoša eterb pristopri kb isvi. mola i i gl̄e* Mt 19.16A, S \times *i se eterb pristopri řeše emu* M, Z₆ εἰς προσελθὼν αὐτῶ εἶπεν (// προσήλθεν τῷ Ἰω γωνυπειῶν αὐτὸν καὶ λέγων) (srov. ještě L 3.18 Z \times M, A, S), v některých případech je však zaznamenáno řecké znění jen jedno, a to buď $P + V$ (Mc 9.24 Z, M, A \times S), nebo $V + P$ (L 8.49 M, A \times Z, S; L 17.16 Z, M \times A [S má $V + V$]).

Někdy se ve variantách evangelních kodexů objevuje i složitější střídání participií a určitých tvarů slovesných, srov. *i abve v̄sta p̄k̄d̄b̄ h̄imi. v̄z̄em̄b̄ na h̄em̄b̄že lež̄aaše ide v̄b dom̄b svoi* L 5.25 Z \times *v̄stav̄b v̄z̄em̄b ... ide* M \times *v̄stav ... v̄z̄et̄b ... i ide* A \times *v̄sta ... v̄z̄em̄b ... i ide* S και παραχρημα ἀνάστας ἐνώπιον αὐτῶν ἄρας, ἐφ' ὃ κατέκειτο, ἀπήλθεν.

Pozoruhodný je dále početný typ variant, v němž se při spojení dvou určitých tvarů slovesných objevuje navíc *i*, které není ve variantě s participiem, tedy $V + P$ (nebo $P + V$) \times $V + i + V$, např. *i sv̄braav̄b vse archiereje i kn̄ižb̄niky l̄jud̄b̄skyje. v̄bprašaše je* Mt 2.4 A \times *i sv̄bra vse archieree. i kn̄ižb̄niky l̄jud̄b̄skyje. i v̄bprašaše e* S και συναγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν. K některým takovým stsl. různocštením najdeme u Sodena i odpovídající různocštení řecká, a to buď v úplnosti $P \times V + \text{καὶ}$ (nebo $\text{καὶ} + V$), srov. např. *tygda upodobi se c̄sv̄ie n̄skoe. 10 d̄ev̄b. ježe prim̄b̄že sv̄t̄il̄bn̄iky svoje. izidoše protiv̄o ž̄emichu* Mt 25.1 Z, M, A \times *eže priēše sv̄t̄il̄bn̄iky svoje i izido* S λαβοῦσαι (// ἔλαβον ... καὶ) ἐξήλθον (a podobně ještě Mt 4.3 A, S \times Z; Mt 26.60—61 Z, M, A \times S; Mc 10.32 Z, M, A \times S; Mc 14.61 Z \times M; L 6.4 A \times M; L 8.8 Z, M, A \times S; L 13.15 Z \times M), nebo jen *καὶ* \times 0 (srov. Mt 9.5 Z, M \times A, S; Mc 2.12 Z, S \times M; Mc 5.30 Z, M, S \times A; J 18.12—13 S \times Z, M, A; J 21.11 A \times Z, M, S), nebo jen $V \times P$ (srov. Mt 9.18 M, A \times S; Mt 13.54 Z, M, A \times S). Většinou však v Sodenově aparátu různocštení není: má buď jen čtení $V + P$ (nebo $P + V$), např. *molašte že se ne licho gl̄te* Mt 6.7 Z, M, S \times *m̄te že se i ne licho gl̄te* A προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε (srov. ještě Mt 8.3 Z, M, S \times A; Mt 9.1 Z, M, A \times S; Mt 14.30 Z, M, A \times S; Mt 15.32 Z, M, A \times S; Mt 17.27 Z, M, A \times S; Mt 21.1—2 Z₆, A, S \times M; Mt 21.10 Z₆, M \times S; Mt 26.10 Z, M, A \times S; Mt 26.25 Z, M, A \times S; Mt 27.25 Z, M, A \times S; Mt 27.35 Z, M \times A, S; Mt 27.50 Z, M, A \times S; Mc 2.8 Z, M, S \times A; Mc 6.5 M \times Z; L 5.26 Z, M, S \times A; L 8.15 Z, M, A \times S; L 10.30 Z, M, S \times A; L 13.19 Z, M, A \times S; L 20.27 M \times Z), nebo naopak jen čtení $V + \text{καὶ} + V$, např. *jety gl̄e* Mt 14.31 A \times *jet̄b i. i gl̄a emu* Z, M, S ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῶ (srov. ještě Mt 18.2—3 A \times Z₆, M, S; Mc 9.18 S \times Z, M, A; L 9.42 S \times Z, M, A; J 1.49 A \times Z, M, S (?); J 1.50 S \times Z, M, A; J 1.51 A \times Z, M, S; J 3.3 A \times Z, M; J 4.13 A \times Z, M; J 6.43 A \times Z, M; J 7.16 A \times Z, M; J 7.20 A \times Z, M; J 10.24 A \times Z, M; J 16.19 A \times Z, M, S; J 20.28 A \times Z, M).

Jsou dále dosvědčeny i „trojvarianty“ tohoto druhu, totiž typ $P + V$ (nebo $V + P$) $\times V + V \times V + i + V$, např. *vr̄nidi v̄ klětv̄ tvoje. i zatvor̄ dv̄ri tvoje. pomoli se očju tvoemu* Mt 6.6 $Z \times zatvori dv̄ri tvoje. pomoli se M \times zatvori dv̄ri tvoje i pomoli se A$, $S \epsilon\iota\sigma\epsilon\lambda\theta\epsilon \epsilon\iota\varsigma \tau\omicron \tau\alpha\mu\epsilon\iota\omicron\nu \sigma\omicron\upsilon \kappa\alpha\iota \kappa\lambda\epsilon\iota\sigma\alpha\varsigma \tau\eta\nu \theta\upsilon\rho\alpha\nu \sigma\omicron\upsilon \pi\rho\acute{o}\sigma\epsilon\nu\zeta\alpha\iota \tau\omicron\omega \pi\alpha\tau\rho\acute{\iota} \sigma\omicron\upsilon$ (srov. ještě L 11.7 $S \times Z$ [zvl. případ], $M \times A$; L 24.15 $M \times A \times Z$; L 24.52 $M \times A$; J 2.15 $Z \times M \times A$; J 18.10 $A \times S \times Z, M$).

A jsou konečně i složitější případy střídání $V \times P$ (eventuálně i s i nebo bez i), srov. např. *i prop̄r̄n̄t̄še i. razděl̄b̄še r̄izy ego métaše žr̄eb̄b̄je o n̄e* Mc 15.24 $Z, M \times i$ *raspen̄b̄še i. razděl̄iše r̄izy ego. metaž̄ošte žr̄eb̄b̄je o n̄e* $A \times i$ *raspen̄t̄še i. razděl̄iše r̄izy ego. i metaše žr̄eb̄b̄je o n̄e* S (*καὶ διαμερίζονται* (|| *ἐκάστηντο διαμερίζοντες τὰ ἰμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλήρον; i viděv̄t̄ isa pade nic̄. molē se emu i gl̄e* L 5.12 $Z \times i$ *viděv̄t̄ isa pad̄t̄ nic̄ molī se emu gl̄e* M *καὶ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον ἐδείξθη αὐτοῦ λέγων* (viz ještě Mt 17.14–15, L 2.25, L 4.20, J 13.12).

Další typ střídání $P \times V$ je uveden níže (§ 159).

I když do střídání přechodníkového participia a určitého tvaru slovesného v stsl. evangelních památkách zasáhla v mnoha případech zjevně svým tlakem řecká předloha, přece jen tento neobyčejně rozsáhlý a vnitřně tak různorodý materiál variant je myslím pádným svědectvím zaměnitelnosti obou těchto prostředků. Bylo by však unáhlené hodnotit fakt zaměnitelnosti participia a určitého tvaru slovesného jako důkaz jejich naprosté sémantické a funkční koincidence. Participium se totiž může s určitým tvarem slovesným střídat nikoli libovolně, nýbrž jen v jistých případech, a to při vyjadřování několika (souběžných) dějů přisuzovaných zpravidla společnému podmětu; pouze v takové řadě přísudků může být jeden její článek vyjádřen participiem. Určitý tvar slovesný představuje syntakticky bezpříznakový člen uvedené dvojice prostředků, neboť je ho možno užít jako přísudku kdykoli na místě participia: řada přísudků vyjádřených pouze určitými tvary slovesnými je dobře doložena (viz např. některé doklady uvedené ve variantovém materiálu). Participium představuje syntakticky příznakový člen uvedené dvojice prostředků, neboť ho běžně není možno užít jako přísudku místo určitého tvaru slovesného kdykoli: neexistuje řada přísudků vyjádřených pouze participii, vždy bývá aspoň jeden z nich vyjádřen určitým tvarem slovesným^{5a}. Jako „příznak“ participia jeví se nám pak podle toho, co víme o způsobu jeho užívání, v rovině sémantické odstín „dějové průvodnosti“ (v rovině funkční by to byla „vedlejší“ predikativnost). Střídání přechodníkových participií a určitých tvarů slovesných v různoceteních stsl. evangelií proto není pouhou náhradou jedné výrazové „slupky“ druhou při zcela totožném významu, nýbrž znamená vždy také střídání významových odstínů. Jestliže tedy nedosvědčuje významovou totožnost obou prostředků, představuje aspoň důkaz o jejich vzájemné významové blízkosti, příbuznosti; bez ní by takové zaměňování nebylo možné.

^{5a} O (řídkých) případech s participiem samostatně přísudkovým viz §§ 115–119.

Syntaktickou funkcí přechodníkových participií je obtížné přesně a beze zbytku vystihnout i v současných slovanských jazycích a tím obtížnější je to pro jejich období starší. Tato funkční nevyhraněnost participiálních konstrukcí je důsledek jejich původu.

Jeho výklad podal už více než před půl stoletím J. Zubatý v souvislosti s výkladem o vývoj doplňku (nebo slovy Zubatého „přísudkového, výrokového přívlastku“). Zubatý předpokládal, že adjektivní určení děje bylo v ide. jazycích možné původně jen výrokovými přívlastky („rychlý přicházím“), protože jsou v starších obdobích ide. jazyků hojnější (zvláště časté jsou v stind., pak i v staré řeč.), kdežto později jich ubývá a ustaluje se adverbialní určení děje („rychle přicházím“). Takové výrokové přívlastky se původně vztahovaly těsně k podmětu a tvořily s ním samostatný útvar větový, takže „pozdější jednotná věta původně byla souvětím, . . . souvětím staženým s jedním podmětem a se dvěma přísudky: *bratr nemocen, leží; kněz sedě, modlí se.*“ Splynutím obou částí v jedinou větu došlo k rozporu mezi významem a formou. Významem se totiž takto vzniklý výrokový přívlastek vztahoval vlastně k přísudku, neboť určoval blíže právě přísudkový děj vlastnostmi týkajícími se polohy nebo směru předmětu, okolností časových, rozdílů způsobových apod. Ale k vyjádření takových významů byly zvláštní útvary — příslovecná určení. Vyrovnávání rozporu mezi formou a obsahem proběhlo proto u doplňku tak, že „bývalý přívlastkový tvar nabývá povahy příslovecného určení a v příslovecné určení se i mění“. V příslovcích tak ustrnuly různé původně adjektivní tvary; např. původní nom. sg. m. se skrývá v příslovcích, jako je třeba lat. (*ad*)*versus*, něm. *selber*, slov. *nicb*, *pěšb* apod. A tak také během doby v slovanských jazycích ustrnovaly, tj. adverbializovaly se, původní nominativy nt-ových a s-ových participií.

Zubatý tedy vyvozoval přísudkovou platnost participií z jejich (adjektivně) jmenné slovně druhové platnosti, pokládá je za původní jmenné věty. Zároveň si však uvědomoval specifčnost těchto „jmen“, záležející v tom, že jsou to tvary tvořené od sloves, že tvoří součást slovesného systému tvarového. Pravi: „V jazycích slovanských snad nejdéle se drží přísudkový přívlastek v tzv. přechodních; příčina toho je slovesná povaha těchto tvarů, která jim déle chrání jakousi větnou samostatnost, jakou jsme předpokládali pro přísudkový přívlastek vůbec.“⁶

PPs a PPt v staroslověnských památkách mají povahu polovětných vazeb vcelku již dosti podobně jako i v současných slovanských jazycích, ale na rozdíl od nich zachovávají si přece jen ještě větší míru přísudkovosti. Ukazuje na to — kromě toho, že v staroslověnětině existují vedle participií přechodníkových také jiné participiální typy přísudkové — ještě několik jevů dalších. Jsou to zejména spojení participiálních obrátů se slovesným přísudkem pomocí *i*, *a* apod., syntaktické zapojení participií do podmětové části věty a zvláštnosti v jejich mluvnické shodě s podmětem.

⁶ Srov. jeho rozpravu *K výkladu některých příslovcí, zvláště slovanských* (SbFil 3, 1912 — přetištěno v *Studiích a článcích II*, Praha 1954, 106—162).

155 Podporou názoru o větší míře přísudkovosti participií v staroslověnině je především fakt, uváděný v této souvislosti už od dob Potěbňových, že mezi participií a určitým tvarem přísudkového slovesa může stát *i* nebo *a* nebo *ti*.

Daleko nejčastější je tu (1) *i*.

Může stát (a) po participiu a před slovesem. Doklady s PPt: *въ оно времѣ слышавъ иродъ тетрархѣ. слухѣ чѣвъ. i* řeče *отрокомѣ своимѣ* Mt 14.1—2 Z, M *ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὴν ἀκοήν Ἰησοῦ καὶ εἶπεν τοῖς παισὶν αὐτοῦ; i* *πρίζωνσ* oba *na desete. i* *παῆζετ* *σπλατ*. *δρυα*. *πῶ δρυα* Mc 6.7 Z, M *καὶ προσκαλεῖται* (// -λεσάμενος, om. *καί*²) *τοὺς δώδεκα, καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν; ἔκοζε ἔκτ* *ochode*. *ostavi domъ suoi; i* *давъ rabomъ своимѣ vlastъ. i* *комузиѣdo* *dělo svoe. i* *вратънику повелѣ da* *бъдитъ* Mc 13.34 Z, M *καὶ δούς τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ἐκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ τῷ θυρωρῷ ἐνετείλατο, ἵνα γρηγορή; sēde* *na večeri sъ oběma* *na desete učeníkoma svojima. priemъ na večeri chlébъ. i* *pochvalъ* *бa*. *i* *prělomi. i* *dastъ učeníkomъ своимъ glě* Euch 46b 4—9; *daždi mi vlagъ tvoichъ štedrotъ. (въ) izgorěvъšee grěchy srce moe. i* *отъгънавъ mrakъ grěchovъnъi. i* *възъzi* *въ nemъ. iskrъ tvoego mlđiě* Euch 78a 4—8 (podle Frěkovy poznámky *v* edici Euch je prý toto *i* nadbytečné); *ne sъčetai mne sъ prokletymi. nъ* *ěko* *бъ* *obrašъtъ. i* *promilui me* Euch 84b 18—21 *μὴ συναριθμήσης με τοῖς κεκατηραμένοις, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἐπιστρέψας ἐλέησόν με; i* *priemъ prъ* *nože izdroky ego. i* *rečete se* Euch 96a 24—96b 2 *καὶ λαβῶν ὁ ἱεροὺς ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ ψαλίδιον, λέγει οὕτως; onъ* *že* *върнъvoje* *vъzemъ* *възъženъ svěštъ. položiъ* *podъ spřdomъ. i* *řeče* *къ* *ženě svojei* Supr 25.19—22 *ὁ δὲ . . . λαβῶν ἀπτόμενον λύχνον τίθησιν ὑπὸ μῦδιον καὶ φησὶν πρὸς τὴν γαμετὴν αὐτοῦ; i* *uslyšavъ byvъšeje. i* *porече se sъ materějъ dětišta* Supr 44.10—12 *καὶ μαθὼν τὸ γεγονός συνήγαγεν τῇ μητρὶ τοῦ παιδίου; onъ* *že* *otvrъzъ* *usta svoja i* *řeče tako* Supr 59.6—7 *ἀνοίξας δὲ τὸ ἐμβρότητον αὐτοῦ στόμα, ἀπεφθέγγετο οὕτως; vъzvrativъ* *že se kamъkъ na lice kneže i* *sъkruši jemu vъse lice* Supr 74.14—16 *ἤνεγκε τὸν λίθον καὶ συνέτριπεν αὐτοῦ τὴν ὄψιν; vъzrěvъ* *očima svojima. i* *uzrě* *staago savina vlěkoma sъ noždejъ velikojъ* Supr 146.14—15 *ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὄρᾱ τὸν ἅγιον Σαβῖνον ἐλκόμενον ὑπὸ βοηθείας πολλῆς; tьgda svetyi prěklonivъ kolěně. i* *promoli se na městě tomъ* Supr 235.2—4 *τότε κλίνας τὰ γόνατα προσήξατο* (viz ještě 11.23—26; 36.11—13; 45.7—11; 46.9—10; 52.12—14; 62.2—3; 112.25—28; 154.21—24; 171.10—13; 172.4—6; 218.8—10; 228.3—5; 255.26—29; 258.20—24; 276.19—22; 277.8—10; 293.22—30; 294.6—9; 326.9—11; 468.5—6; 488.13—14; 515.21—24; 516.12—13; 518.11—12; 519.25—27; 524.25—26; 529.24—26; 550.26—27; 552.25—29; 554.28—555.1; 564.9—12; 567.8—10).

Některé podobné doklady patří k tomuto typu možná jen zdanlivě. Tak např. *i* po participiu nemusí být vždy jen spojkou (nebo interjekcí), nýbrž akuzativem sg. m. zájme *ъ*;⁷ někdy to

⁷ Neměly proto zůstat bez poznámky doklady jako *i* *повелѣвъ* *oslabiti sъ gněvomъ* *въzvъva* *i* *glagole* Supr 49.14; *nesože i* *provaždajōšte doži i* *da* *pogrebenija* Supr 208.23; *i* *usěknъvъše i* *въvъrъ-*

nelze zcela jednoznačně rozhodnout, srov. např. *έδοξίτην βο ίμη. σέτη πριίμη χλιέβη πρέλομη* i *ρεέ Cloz 7b 17—18 έσθιόντων αυτών και πιώνόντων, λαβών έρτον . . . εύχαριστήσας και κλάσας έλε.*

Jindy by zase mohlo být takové *ί*, pokud stojí těsně po mužském participiu v pl., koncovkou tvaru složeného; ani tu v jednotlivých případech pevná kritéria nejsou, srov. např. *ί vsi slyšavυδει δινιζε σε L 2.18 Z, M, S × slyšavυδει δινιζε σε A και πάντες οι άκούσαντες έθαύμασαν.*

Ale i v těch případech, kde jde nepochybně o přechodníkové participium, o *ί* a o finitní tvar slovesný, je někdy možné pojetí dvojí; tak např. v následujícím dokladě záleží na tom, bylo-li slovo *ίθημιζαν* chápáno jako předmět slovesa *οβρέσθι*, nebo jako předmět slovesa *πρινεσθι*: *ί οβρέθ ζυρωο. ί ίθημιζαν πρινεσε ίμη Supr 220.22—23 και έλθών θυσιαν και λίβανον προσεκόμισεν αυτοίς.*

Zvláštní variantu zkoumaného typu tvoří věty, v nichž *ί* má funkci nevětnou, tj. stojí nikoli před slovesnou větou jako celkem, nýbrž jen před některým jejím členem, srov. např. *μιλοσθ βζήο. ί έκλήυιε. ί οτρυπυθενιε γρέχομη στυυσε ισπροδθε. ί sami sebe i drugυ druga. ί vesυ ζινοτυ ναδυ. χυυ βεσπυρυεπυμου βυ ναδemy. πρέδαδιμη Euch 57a 15—19; υτωρδίνυδε že nικεισκοζο stόζο πραιοζο υέρο κυρ'no. ί τι υστυνιζε υστυ' υέρο Supr 202.6—9 κρατύσαντες δε και αυτοί την έν Νικελά πιστυ, συνοδά και αυτοί υόρισαν πειυ της πιστευωσ. Je zjevné, že věty tohoto druhu nepředstavují skutečné doklady na spojení participia s přísudkovým slovesem pomocí *ί*.*

Doklady s PPs: *ί abie υσχοδε οτυ υοδυ. ί υιδέ ραυυοδεστα σε ηβσα Mc 1.10 Z, M, S και εύθυς άναβαίνων εκ του υδατοσ ειδεν συζιζομένουσ τουσ οδρανούσ; ί se μοζι ποσεθε να οδρέ έκα. ίζε βέ οσλαβενυ. ί iskaachο υβνεσθι i L 5.18 Z, M, A (S neúplně) και ιδου άνδρες φέροντες έπι κλίης άνθρωπον, οσ ήν παρалеλυμένος, και έζήτου; rachiυ πιαζοθι σε έγετυ συοιχυ. ί ne choteáσε υτέθιτι σε Mt 2.18 A, S 'Ραχήλ κλαίουσα τά τέκνα αυτης, και ουκ ήθελεν παρακληθθηναι; βυ . . . στυυδσζαγε ποδζε μοι έκο ελενι. ί na υσοκοχυ postavileζε τηγε ναυυαζε τοσε μοι να βραυυ. ί polozi ιοκυ μέδενυ μυδυσι μοι PsSin 17.33—35 ο θεός . . . (ό) καταρτιζόμενος τοδυ πόδασ μου ωσ έλάφου και έπι τά ύψηλά ιστυών με, διδάσκων χειράσ μου εις πόλεμον και έθου τόζον χαλκουν τοδυ βραχιονάσ μου; πριπαδαγε κυ χυυ. ί glavoζ τοζο posttrizaeθι Euch 86b 9—11 Χριστω προσπιπτων και την κόμηη σου άποκείρεισ; imy ποκαανι. ί τέμη πριζέτυ κλιυζε c(rstua) tvoego LiSin Ib 14—16; συδυ že velikyi antonii κυ iskυστηνυμυυ παυλυ. υedy ί τυ. ί glagola jemu Supr 171.25—28 άπελθών ουν ο μακάριοσ Αντωνιοσ πρδσ τον δόκιμον Παυλον άπήγαγεν και αυτοίς, και λέγει αυτω; τυγδα cesary theodosii συ έστυζο το πριιμη. προζε συεταγο κρυθστυνιζα. ί κρυσθι σε Supr 197.24—26 ταυτα άκούσας ο βασιλεδσ Θεοδδσιοσ, και άσμενέστατα άποδεξάμενος, ήξίυσε λαβειν το άγιον βάπτισμα και έβαπτισθη; ί ποτεμη μιυυζε ί σπρέζε jakoζε γε ποδοβα. ί na το πριδεθι ί στυυοριθι υστα taka jaka že ρέχομη Supr 380.25—27 και οδω προσβαίνων και σπουδάζων ωσ χοή, και επ' εκεινου ήξεισ, και κτήση στομα τοιουτον (viz ještě 538.19—22; 544.9; 565.18—21).*

Také tu, stejně jako u dokladů s PPt, jde možná v některých dokladech o *ί* nevětné, vytýkající jen některý větný člen.

ποζε ί υυ ρέκε Supr 254.20, které v souvislosti s pojednáním o přísudkové samostatnosti participií cituje Rudněv (ČSJLD SSSR 1956, č. 1, str. 29); jde tu zjevně o akuzativy osobních zájmen, jak ostatně u všech těchto tří dokladů uvádí už K. H. Meyer (Wörterbuch 155b).

Může stát (b) po slovese a před participiem. Doklady s PPt: *īse sne đv̄n̄. pomilui ny. i po věře eju otvrze* (podle Frčka místo „otvrzъ“) *oči oběma. i podav̄t ima p̄ot̄b̄ đstvovat̄i vslěd̄b̄ tebe. t̄e molim̄ gi ische sne b̄žei* Euch 33b 15—19; *ne-ukroštenii bo bezakoniju dělatele. otrěšiv̄še. pojas̄t̄ jemu. vlas̄y jemu v̄zvzvaš̄e. i rast̄r̄zav̄še r̄iz̄y jemu otr̄ vȳj̄e do nogu* (a dále text bezprostředně pokračuje: *mečem̄ udaren̄t̄ byv̄t. i tako přēdast̄ d̄š̄o gospodu*) Supr 61.28—62.3 . . . *καὶ διαρρήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτοῦ; oblobyza prav̄dn̄aago glav̄o i desnic̄o. i moliv̄t̄ i sam̄t̄ s̄t̄ gov̄eiv̄stvov̄m̄t̄ i tichostij̄o. obrativ̄t̄ se i rek̄t̄* Supr 553.23—25 (viz ještě 158.10—11; 394.24—28; 462.18—19; 553.1—2).

Zvláštní případ, který by snad mohl také patřit mezi doklady tohoto druhu, je tento: *na negože pride učeník̄t̄ svoi. ijuda skariot̄sky. i lob̄zavy na lokach̄t̄* Euch 47b 21—23; Frček v edici Euch sice poznamenává, že je třeba číst jej i *lob̄za i*, ale bylo by patrně možno číst jej i *lob̄zav̄t̄ i* (= *ju*). Další doklad — *se cēsar̄t̄ tvoi gr̄ed̄et̄ ti prav̄ndiv̄t̄. i vsl̄d̄t̄ na žr̄ēbe juno* Supr 324.18—20 *ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ ἐπιβεβηκώς ἐπὶ πῶλον ὄνου* — patří sem jen zdánlivě; jde v něm velmi pravděpodobně o dvojnásobný doplněk *prav̄ndiv̄t̄ i vsl̄d̄t̄*.

V některých spojeních není konečně jasné, tvořil-li participiální obrat syntaktickou jednotku se slovesnou větou předcházející, nebo následující, srov. např. *glav̄o na vyš̄r̄n̄im̄ m̄st̄ē položi. i na nei množ̄ēš̄ižē ŗjv̄stv̄iē utvr̄z̄d̄b̄. ne zast̄op̄aj̄š̄ta druḡt̄ druḡa. vlas̄y že glav̄o pokrȳt̄ esi* Euch 7b 6—11 *κεφαλὴν μὲν ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων δεῖς καὶ ἐν αὐτῇ τὰς πλεῖστας τὰς τῶν αἰσθήσεων καθιδρύσας μὴ παρεμποδίζουσας ἀλλήλαις, ταῖς δὲ θριξίν τὴν κεφαλὴν ὀροφώσας*.

Doklady s PPs: *s̄t̄ gn̄ev̄nom̄ v̄zv̄t̄va i glagol̄e* Supr 49.13—14 *μετὰ θυμοῦ ἀνέκραξεν λέγων; tako id̄ēaš̄e na pov̄el̄ēn̄je staago. i ni jednomu rakosti tvor̄e* Supr 558.21—22.

Nepatřil by sem však doklad *otr̄šed̄t̄ raky pomoli se i reky* Euch 47a 15—16, je-li správně Frčkovo čtení tvaru *pomoli* jako participia (*pomol̄i*).

Dvojnásobné jsou konečně i doklady, jejichž interpretace záleží na povaze pauzy mezi větou předcházející a následující (je-li koncová, nebo nekoncová), srov. např. *uč̄ini imena ich̄t̄. v̄t̄ k̄n̄i-gach̄t̄ život̄nych̄t̄. na Ion̄ē avram̄li. isakov̄n̄ē ičk̄ovli. na m̄st̄ē ž̄iv̄ošt̄ich̄t̄. v̄t̄ nasl̄ēdi cr̄st̄va n̄b̄snaago. i v̄t̄ rai piš̄t̄e v̄t̄vod̄e j̄e. s̄t̄ sv̄ēt̄lymi ap̄ly tvoimi. v̄t̄ st̄yč̄t̄ tvoič̄t̄ obit̄ēlech̄t̄. s̄t̄ v̄t̄z̄dv̄ign̄i t̄l̄esa naš̄a* Euch 65b 2—10 *κατάταξον [τὰ πνεύματα αὐτῶν καὶ] τὰ ὀνόματα ἐν βίβλω ζωῆς, ἐν κόλλοις Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐν χώρᾳ ζώντων, εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, ἐν παραδείσῳ τρυφῆς διὰ τῶν φωτεινῶν ἀγγέλων σου εἰσάγων ἅπαντας εἰς τὰς ἀγίας σου μονάς. Συνέγειρον καὶ τὰ σώματα ἡμῶν*.

Může stát při sledu členů „podmět — participium — přísudkové sloveso“ (c) mezi podmětem a participiem, srov. *mati že jeḡo i ne ispoč̄iv̄n̄š̄i v̄z̄d̄v̄n̄š̄i r̄oč̄ē i tek̄ošt̄i ide plač̄ošt̄i se do staago mož̄a* Supr 43.26—29 *ἢ δὲ μήτηρ μὴ ἀναπανοσαμένη, ἀλλομένης ἐκπετάσασα τὰς χεῖρας δραμαία ἀπήει ὀλολόζουσα μέχρι τοῦ ἁγίου ἀνδρός; jeḡda kto i rabotaj̄e raduj̄et̄ se* Supr 447.15—16 *ὅταν τις καὶ δουλεύων εὐφραίνεται*.

V tomto slovosledném typu je však možnost chápat i nevětně prakticky největší; i oba citované tu doklady jsou jen nejjisté.

Jen řídce jsou dosvědčeny případy, v nichž je v stsl. mezi participiém a určitým tvarem slovesným (2) a. 156

V kanonických památkách jsou doloženy pouze doklady, v nichž stojí po slovese a před participiém, a to přítomným, srov. *ι στρωρετς ριζυ κτ ναγυιμτς σε πριμеси. a vepije tozde zvanije svetyichκτ* Supr 93.20—22 *και είψας τα περιβόλαια, τοις γυμνοίς εαυτὸν ἐγκατέμιξε, κράζων τὴν αὐτὴν βοήην τοῖς ἀγίοις; ašte věrnκτ jesī. věrnκτ pridi κτ christosu istinnuumu bogu našemu. a ne aky prvoyi iměje zly svobody* Supr 328.11—13 *ει πιστός εἶ, πρόσελθε Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῖν, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχων τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν* Si *fidelis es fideliter accede ad Christum verum Deum nostrum, et non quasi velamentum nequitiae habens libertatem; širotojq podragτ mneže se zakonτ sκchraněšte veličajqτ. a nič' sože istiny nikakože imějše. ni blagočstija jednogože slovese tvorešte* Supr 339.22—26 *τῷ πλατισμῷ τῶν κρασπέδων νομοφυλακεῖν μεγαλαυχούντων, μηδὲν δὲ τῆς ἀληθείας ὄλης φροντιζόντων, μηδὲ τῆς εὐσεβείας μηδὲνα λόγον ποιουμένων.*

V následujícím dokladě se spojuje a s i: *ne bo domτ molitvκnyi τςζβο δεαše isprκhenτ jedinκτ. a i τκ velikκτ sy. κτ i okrogκhēje vςε chlěviny* Supr 563.3—5.

Jen ojedinělé je konečně v takových participiálních vazbách (3) ti, které je dosvědčeno pouze po participiu a před určitým tvarem slovesným. 157

Doklady s PPT: *blaženi bo ježe ne viděvςše ti věrovaše* Supr 506.10 *τρισμακάριοι δὲ οἱ μὴ ἰδόντες με, καὶ πιστεύσαντες; ašte mi jestτ propovēdati. viděvς ti propovēdē* Supr 510.26—27 *ὁ κηρύττειν μέλλω, θεάσομαι, καὶ κηρύττω.*

Doklad s PPs: *nikκtože bo tajε vrēdτ svoi. a ne pokazajε ego vračju. ti icělēetτ* Euch 68a 7—9.

Vazby uvedené v §§ 155—157 pokládal ještě Miklošič za jev rušivý, nenáležitý.⁸ 158
Teprve Jireček na základě srovnávacího materiálu slovanského dovodil, že i v apodozi vět spojkových i participiálních je starý rys obecně slovanský.⁹ Tento názor se pak od podrobného rozboru Potebňova (*Zap. I.II* 185—193) v slavistice přijímá takřka obecně. Z prací po Potebňovi, v nichž jsou vysloveny pochybnosti o ústrojném domácím rázu těchto konstrukcí, je třeba především připomenout ne zcela jasné stanovisko Grünenthalovo k této otázce: zdá se mu, že v řadě těchto dokladů (v stsl. evangeliích) s participiém (minulým), s i a určitým slovesem nastupuje zmatení dvou konstrukcí — minulého participia a aoristu, které je nutno přisoudit opisovačům (*AslPh* 32, 1911, 10). To je formulace velmi se blížící starému

⁸ Viz např. jeho poznámky v úvodu k edici *Chronica Nestoris*, Vindobona 1860, str. IX, nebo u dativů absolutního ve *Vergl. IV* 827.

⁹ J. Jireček, *Nákres staročeské mluvnice*, Praha 1870, 79.

pojetí Miklošičovu, ačkoli Grünenthal na druhé straně sám připomíná jako závažný fakt, že se takové *i* klade někdy v stsl. překladech mezi participium a aorist (případně i mezi dva aoristy) také tam, kde pro ně v řeckém textu příslušná předloha (*καί*) není (tamt. 9). S Grünenthalem souhlasí i Angelovová (*Ptzip.* 32). Názor o neústrojnosti podobných vazeb v staroslověnštině je dále rozšířen v slavistice francouzské. Tak A. Meillet soudí, že spojení participia s určitým tvarem slovesným pomocí *i* vzniklo při revizi původního textu, a to népozorností upravovatelů, kteří nahrazovali v konstrukci V + *i* + V jeden určitý tvar slovesný participiem.¹⁰ Podobně A. Vailant (*Rukovodstvo* 402) pokládá užití *i* spojujícího participiální obrat (nebo spojkovou větu vedlejší) s větou hlavní za chybné a přisuzuje je také opisovačům; pomýšlí při tom i na vliv byzantské řečtiny. Podobná spojení prý svědčí o úpadku citu pro podřízenost a obraty jako „*призванъ i рече*“ nejsou nic jiného než špatný knižní překlad lidového spojení dvou aoristů. Toto pojetí je však neudržitelné; mluví proti němu důvody vyslovené už slavistikou starší. Nověji pak s ním přímo polemizuje J. Kurz;¹¹ jeho vývody, opřené o důkladnou analýzu těchto vazeb a o jejich zasazení do srovnávacích souvislostí, jsou zcela přesvědčivé.

159 Pro posouzení poměrů v staroslověnštině je užitečné pozorovat poměrně početné varianty z evangelních kodexů. Je jich několik typů.

(a) Jsou to především různocnění s *i* a bez *i* ve spojení P + V (nebo V + P). Většinou je *i* dosvědčeno jen v jediném ze čtyř evangelních kodexů, kdežto v ostatních (buď ve všech třech nebo aspoň ve dvou) je čtení bez *i*, srov. *крѣсть се ис. i възиде отъ воды* Mt 3.16 Z × *крѣсть же се исъ. възиде абие отъ воды* A, S βαπτισθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος (a podobně ještě Mt 8.2 Z × M, A, S; Mt 8.14 A × Z, M, S; Mt 14.29 S × Z, M, A; Mt 26.62 A × Z, M, S; Mc 1.43 A × Z, M, S; Mc 7.33 S × Z, M, A; Mc 15.29 M × Z, A, S; L 2.40 S × Z, M, A; L 8.51 A × Z, M, S; L 9.5 M × Z, A, S; L 9.38 A × Z, M, S; L 10.30 Z × M, A, S; L 10.33 A × Z, M, S; L 10.41 A × Z, M, S; J 1.31 S × Z, M, A; J 1.43 A × Z, M; J 6.25 Z × M, A; J 11.28 Z × M, A, S; J 18.3 A × Z, M, S; J 19.2 S × Z, M, A).¹²

V některých takových dokladech stojí jeden kodex proti jednomu, srov. *вѣды же ис. мысли имъ i рече имъ* Mt 12.25 Z × M bez *i* εἰδὼς δὲ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν εἶπεν αὐτοῖς (a podobně ještě Mc 1.26 Z × M; Mc 6.48 Z × M; Mc 8.23 Z × M; Mc 10.12 Z × M; Mc 10.51 Z × M; L 22.65 Z × M).

¹⁰ Viz *La critique des textes vieux-slaves et le participe passé en -ivъ* (RES 8, 1928, 46–49).

¹¹ Viz jeho článek *Problematika zkoumání syntaxe staroslověnského jazyka a nástín rozboru významu částic i, a apod. v konstrukcích participiálních vazeb s určitými slovesy* (sb. K historicko-srovnávacímu studiu slovanských jazyků 89–107).

¹² Nepatří sem patrně doklad *uzi rѣвъ же narodъ i възиде на горѣ* Mt 5.1 S × *narody възиде* Z, A ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους (// τὸν ὄχλον) ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος. Úryvek ze S by bylo možno číst stejně jako v Z, A, kdybychom uznali, že *ъ + i = y*.

A ve dvou dokladech konečně je čtení bez *i* dosvědčeno jen v jediném kodexu proti čtení s *i* ve dvou kodexech: *i v̄zvual̄ kamen̄ v̄elii na dv̄vri groba i otide* Mt 27.60 M, A × Z bez *i*² *καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν τῆ θύρα τοῦ μνημείου ἀπῆλθεν; πριζυαντ̄ že i des̄etȳ rab̄t̄ svoičk̄. i dast̄ im̄t̄ des̄etȳ m̄nasā* L 19.13 M, A × Z bez *i*² *καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνάς.*

(b) V druhém typu variant stojí proti spojení P + *i* + V (případně V + *i* + P) v jedněch kodexech spojení V + *i* + V v ostatních, srov. *i is̄v̄t̄ is̄. vidē narody mnogy. i milosr̄dov̄an̄t̄ o nich̄t̄. i ic̄elī nedoř̄z̄nyjē ich̄t̄* Mt 14.14 Z (S *i milosr̄dov̄an̄y. is̄elī*) × *i milosr̄dva o nich̄t̄. i is̄elī* M, A *καὶ ἐξελεθὼν [ὁ Ἰς] εἶδεν πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἐθεράπευσεν τοὺς ἀρρώστους.* (a podobně ještě Mt 22.7 A × M, Z_b; Mt 25.7 S × Z, M, A; Mt 26.26 A × Z, M, S; Mc 5.31 Z, S × M, A; Mc 6.1 Z × M; Mc 7.34 Z × M, A, S; L 5.24 S × Z, M, A; L 6.8 A × Z, M; L 6.13 M × Z; L 9.54 Z × M; L 16.20–21 Z × M, A; L 21.2–3 Z, A × M, S; J 1.29 A × Z, M; J 1.48 A × Z, M, S; J 8.56 A × Z, M; J 17.1 A, S × Z, M, S (na jiném místě); J 20.8 A × M).

(c) Je dále dosvědčeno i trojí různé znění téhož místa, a to P + *i* + V × V + (*i*) + + V × P + V, srov. *i otv̄r̄z̄t̄ usta ei. i obr̄š̄tešī statir̄t̄* Mt 17.27 M × *otv̄r̄z̄t̄ usta ei obr̄š̄tešī* A, Z_b × *otv̄r̄zi ei usta. obr̄š̄tešī statir̄t̄* S *καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὐρήσεις στατήρα; i uslȳš̄an̄t̄ c̄sr̄t̄ irod̄t̄ sluch̄t̄ is̄v̄t̄. ēv̄ē byst̄t̄ im̄ē ego. i glāše* Mc 6.14 M × *i uslȳša ... i glāše* Z × *slȳš̄an̄t̄ ... glāša* A *καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης ... καὶ ἔλεγεν* (a podobně ještě Mc 15.31 A × Z, S × M; L 8.43–44 A × S × Z, M; L 15.28 S × Z, M × A),

(d) A jsou konečně i ojedinelá různočtení další: *i priš̄ed̄t̄ is̄ v̄t̄ dom̄t̄ k̄v̄n̄ež̄t̄. i vid̄en̄t̄ sv̄ir̄'ce. i narod̄t̄ ml̄k̄vešt̄. gl̄a im̄t̄ otid̄ete* Mt 9.23–24 Z, M × *i priš̄ed̄t̄ ... i vid̄en̄t̄ ... i gl̄a* A × *i priš̄ed̄t̄ ... i vidē ... i gl̄a* S *καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχοντος καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς καὶ τὸν ὄχλον θοροβούμενον ἔλεγεν; i ot̄p̄rušt̄t̄ narody. v̄l̄ēz̄t̄ v̄t̄ korab̄t̄. i pride v̄t̄ p̄r̄ēd̄ēly. magdalan̄sky* Mt 15.39 Z × *i ot̄p̄rušt̄t̄ ... v̄l̄ēze ... i priš̄ed̄t̄* M × *i ot̄p̄rušt̄t̄ ... v̄l̄ēze ... i pride* A, S *καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν; i se edin̄t̄ ot̄t̄ s̄ošt̄ič̄t̄ s̄t̄ isom̄t̄. prost̄er̄t̄ rōk̄o izvol̄ēk̄t̄ nož̄t̄ svoi. i udarī raba ar̄'chiereova. i ur̄ēza emu ucho* Mt 26.51 Z × *prost̄er̄t̄ rōk̄o izvol̄ēk̄t̄ ... i udar̄t̄ ... ur̄ēza* M, A (S neúplně *i se edin̄t̄ ot̄t̄ s̄ošt̄ič̄t̄ s̄t̄ isom̄t̄. i udar̄t̄ raba archiereova ur̄ēza ucho*) *καὶ ἰδοὺ εἰς τῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἀπέσπασεν τὴν μάχαιραν αὐτοῦ καὶ πατάξας τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως ἀφείλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον (|| ἐπατάξεν ... καὶ ἀφ.); ischodešt̄jumu na rōt̄t̄. p̄rit̄ek̄t̄ edin̄t̄ bogat̄. i pokloni se emu na kol̄ēnu. v̄t̄p̄rašaše i* Mc 10.17 Z × *pride ... i poklon̄t̄ se ... v̄t̄p̄rašaše* M *προδραμών εἰς καὶ γονυπετήσας αὐτὸν ἐπιηρώτα αὐτόν; nač̄er̄t̄ z̄v̄vati i gl̄e* Mc 10.47 Z × *nač̄er̄t̄ z̄v̄vati i glati* M *ἤρξατο κράζειν καὶ λέγειν (|| λέγων μίστο κ. λ.); podob̄n̄i s̄oř̄t̄ otročišt̄em̄t̄. s̄ēd̄š̄tem̄t̄ na t̄r̄ž̄ič̄t̄. i priglašāj̄oř̄t̄e druḡt̄ druga. i gl̄j̄oř̄t̄* L 7.32 Z × *podob̄n̄i s̄oř̄t̄ otročišt̄em̄t̄ s̄ēd̄š̄tem̄t̄ na t̄r̄ž̄ič̄t̄. i priglašāj̄oř̄t̄em̄t̄ druḡt̄ druga. i glagol̄j̄oř̄t̄em̄t̄* M *ὁμοιοὶ εἰσιν παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ καθημένοις καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἃ λέγει (|| καὶ λέγουσιν || οἱ λέγοντες); ἔκτ̄ ἔρ̄t̄ es̄m̄t̄.*

vъземljо egože ne položichъ. i žьнѣ egože ne sѣachъ L 19.22 Z × vъzemle . . . i žьne M × vъzemljо . . . i žьнѣ A ἀνθρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων, ὃ οὐκ ἔθνηκα, καὶ θερίζων, ὃ οὐκ ἔσπειρα (|| αἴρω || αἴρω . . . θερίζω); oni že i togo bivъše. i dosadiše emu. pustiše i tъštъ L 20.11 Z × bivъše i dosazъdъše . . . pustiše M οἱ δὲ κἀκεῖνον δειράντες καὶ ἀτιμάσαντες ἐξαπέστειλαν κενόν; šedъ že i umyвъ se prozvrěchъ J 9.11 Z, M × šedъ že i umychъ se. i prozvrěchъ A ἀπελθὼν οὖν καὶ νηψάμενος ἀνέβλεψα (|| ἀπῆλθον, ἐνιψάμην καὶ . . .).

160 Srovnání stavu v stsl. evangelních kodexech dovoluje vyvodit dva závěry:

(1) Spojení přechodníkového participia s určitým tvarem slovesným pomocí *i* bylo již v původním, cyrilometodějském překladu evangelií, i když jen řídce. Svědčí o tom jasně doklady, v nichž se všechny kodexy shodují (viz výše § 155). Z dokladů s variantami, uvedenými v předchozím paragrafu sub (a), zachovávají velmi pravděpodobně původní čtení s *i* M a A v dokladech z Mt 27.60 a L 19.13 (proti Z). Dále je patrně cyrilometodějské znění s *i* obsaženo aspoň v některém z oněch 7 dokladů ze Z, v nichž proti němu stojí verze bez *i* pouze v M; je příznačné, že *i* nemá (shodně s řečtinou) právě M, tedy text, o němž bylo prokázáno, že byl dodatečně revidován podle řeckého znění.

(2) Konstrukce zkoumaného typu pronikaly do evangelního textu dosti intenzívně v procesu jeho dalšího opisování a upravování. Svědectvím o tomto sekundárním šíření je velmi pravděpodobně většina zbývajících dokladů citovaných v předchozím paragrafu sub (a), tj. doklady s *i* v jediném kodexu proti čtení bez *i* ve všech kodexech ostatních. Nelze sice vyloučit možnost, že v tom nebo onom dokladě tohoto druhu je právě v ojedinělém čtení s *i* zachováno znění původní, v ostatních památkách při opisování a při dodatečné revizi potlačené, ale jako typ představují uvedená různá čtení vcelku spolehlivý důkaz o pronikání těchto konstrukcí v mnoha případech až do opisů.

Tímto zjištěním se však nijak nestavím na stanovisko Miklošičovo nebo Vaillantovo. Naopak. Vnikání těchto obrátů do textu památek (a to památek opisovaných na různých místech slovanského jazykového území) je mi svědectvím o jejich životnosti a rozšířenosti v slovanských jazycích, je projevem vlivu živého jazyka na jazyk památek; je tedy jen dalším potvrzením jejich domácího původu a ústrojnosti.

161 Podporou tohoto názoru jsou také fakta srovnávací: hojná, dobře doložená existence podobných vazeb v starších fázích i jiných slovanských jazyků, srov. příklady z památek církevněslovanských *вътворъ же въ томъ князѣи лѣта многа, i узрѣ многы мѣлвы* ŽM (Lavrov, *Materialy* 71); *въ utrii же день въ свѣтѣи иноцьскыи образъ облѣкъ се, i свѣтъ къ свѣту приимъ, i имѣ себѣ нарече Күрилъ* ŽK (Lavrov, *Materialy* 34); *vešteslavъ obraštъ se k' nemu i reče* VáclCharv (Vajs, *Sborník* 41); ze staré češtiny *tehdy lev*

vida také, aňo jemu těžko, rozběhna se hněvy velikými i roztrhne ji napoly Baw 32.20; dá jim milostivé vítanie a řka Baw 44.10; ze staré polštiny *Bojąc się tego Salomon i 'pogrzebl to istne drzewo bardzo głęboko wziemie* Rozm (Taszycki, Imielsowy 29); *Tedi naklonywszy sze lud, y poklonyl sze. A wiszedwszy synowye Izrahelscy, y uczynily jako przykazal pan Moyszeszowy* BZ 55b (tamt. 53); ze staré ruštiny po jaroslavě *že svъrkupivъšesę synove jeho: izęslavъ, svetoslavъ, vsevolodъ i muži imъ: krsněčsko, pečeněgъ, nikiforъ i otložiša ubijenię za golovu, nъ kunami se vykupati* Rus. Prav. 123; *ženy ruskija vsplakašasъ, arkuči* Sl. o p. Ig. 17; ze staré srbštiny *azъ že izšъdbъ . . . i vszđevъ rucě na nebo i rekočъ* MonSerb 100 (Jagić, Beitr. 70).

Obecně slovanské rozšíření tohoto typu a existence podobných konstrukcí v jazycích baltských vedly už Potebňu (*Zap. I.II* 187) k závěru, že jde o jev přinejmenším baltoslovanský, a brzy po něm nachází obdobu těchto slovanských konstrukcí Th. Forssmann (*Übertragung* 15) i v řečtině a latině, takže by je chtěl pokládat za jev obecně indoevropský. To je těžko prokázat zvláště proto, že slov. *a*, *i*, lat. *et*, řec. *καί* atd. nemají společnou etymologii. Starobylost tohoto typu z hlediska slovanského je však mimo jakoukoli pochybnost.

Poměry překladatelské, vývoj textů, jak se zračí ve variantách evangelních kodexů, i fakta srovnávací ukazují tedy na to, že uvedené spojení participia s verbem finitem v stsl. památkách není mechanickým a nesprávným napodobením v případech, kde má stejnou konstrukci předloha řecká, a že není ani nenáležité, nepotlačil-li slovanský překladatel takové *i* nebo *a* v případech, kdy překládal participiem některý ze dvou nebo několika určitých tvarů slovesných, spojených v řecké předloze pomocí *καί*.

Spíše se zdá, že řecké předlohy, v nichž bylo spojení přechodníkového participia s určitým tvarem slovesným pomocí *καί* nepříliš časté, působily naopak na stsl. překlady po této stránce brzdivě, retardačně. Názorně je to možno dokumentovat zejména na textu, jehož vývoj jsme mohli sledovat — na evangeliích: malé množství participiálních vazeb s *i* v původním jejich překladu (snad 10, ale asi ne více než 20 případů) chápu nikoli jako projev nedostatku této konstrukce v živém jazykovém základu staroslověnštiny, nýbrž jako důsledek příklonu k řecké předloze, jejímž vlivem by bylo užívání *i* s participiem a s určitým tvarem slovesným v překládaném textu proti běžnému úzu omezeno. Vykládám tedy vliv řečtiny v tomto bodě právě opačně než A. Vaillant.

Snížená frekvence obrátů s participiem, určitým slovesem a s *i* v stsl. památkách kanonických se jasně projevuje ve srovnání s jinými texty. Např. v Z je ze 1165 přechodníkových participií připojeno pomocí *i* 39, tj. 3,2 % celkového počtu, kdežto v ŽM např. ze 110 je jich 11, tj. 10 %, v ŽK z 266 už 46 (počítajíc v to i obraty s *a*), tj. 17,2 %, ve VácCharv z 48 např. 6, tj. 12,5 % apod. Nebo nevelká stě. památka Čtenie má celou řadu dokladů s *a* nebo *i* tam, kde je stsl. památka Z

(v souhlase se zněním řeckým) nemá, srov. *ale Jan bráníše se jemu a řka Mt 3.14 × $\iota\omicron\alpha\upsilon\tau\eta\ \zeta\epsilon\ \upsilon\tau\zeta\beta\rho\alpha\lambda\eta\sigma\epsilon\ \epsilon\mu\iota\ \gamma\lambda\epsilon$ διεκώλυεν αὐτὸν λέγων; přistúpí k němu setník a prosě jeho Mt 8.5 × $\pi\rho\iota\sigma\tau\omicron\rho\iota\ \kappa\alpha\tau\ \acute{\eta}\epsilon\mu\iota\ \sigma\tau\epsilon\tau\eta\kappa\iota\kappa\omicron\ \mu\omicron\lambda\epsilon\ \iota\ \pi\rho\omicron\sigma\eta\lambda\theta\epsilon\upsilon\ \alpha\upsilon\tau\omega\ \acute{\epsilon}\kappa\alpha\tau\omicron\upsilon\tau\alpha\rho\chi\omicron\varsigma\ \pi\alpha\rho\alpha\kappa\alpha\lambda\omega\upsilon\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\tau\omicron\nu$; a vejdúce i budú tu bydlíti Mt 12.45 × $\iota\ \upsilon\tau\sigma\epsilon\delta\epsilon\tau\epsilon\ \zeta\eta\upsilon\omicron\upsilon\tau\epsilon\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\epsilon}\xi\epsilon\lambda\theta\omicron\nu\tau\alpha\ \kappa\alpha\tau\omicron\upsilon\kappa\epsilon\iota\ \acute{\epsilon}\kappa\epsilon\iota$; a všed v duom licoměrníkovo i jedl jest L 7.36 × $\iota\ \upsilon\tau\sigma\epsilon\delta\epsilon\tau\ \upsilon\tau\ \delta\omicron\mu\tau\ \acute{\jmath}\alpha\rho\iota\sigma\epsilon\omicron\upsilon\tau\ \upsilon\tau\zeta\lambda\epsilon\zeta\epsilon\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\epsilon}\iota\sigma\epsilon\lambda\theta\omega\upsilon\ \epsilon\iota\varsigma\ \tau\omicron\nu\ \omicron\iota\kappa\omicron\nu\ \tau\omicron\upsilon\ \varphi\alpha\rho\iota\sigma\alpha\iota\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\tau\epsilon\kappa\lambda\acute{\iota}\theta\eta$ (viz ještě Mt 15.1, 15.7, 28.18, Mc 12.42, L 4.42, 7.16, 7.37—38, 7.39, 8.6, 15.20, 24.23, 24.29, J 4.31, 7.15, 7.37, 9.19, 11.3, 11.31, 12.21, 12.23, 18.22, 18.40, 19.6, 19.12).*

Poučné jsou i poměry v stč. památce OtcB, z níž mohu uvést tato úplná čísla z listu 19a—103a (tj. ze strany 48—232 Smetánkova vydání):

(a) typ V + a + P je tu zastoupen 479 doklady, např. *i čemu taký pláč činíš, a jsúc již požitá žena* 85b;

(b) typ P + i + V je tu zastoupen 395 doklady, např. *a vstav stařec, i jide s ním* 76b;

(c) typ P + a + V je tu zastoupen 7 doklady, např. *tu naň vloživ břiemě, a sám také naň vsěde* 28a;

(d) typ V + i + P tu zastoupen vlastně není; v jediném dokladě tohoto druhu jde o i něvětne u záporu s významem „ani“, srov. *a sám sedě, točičše provázek, i slova neřka* 94b;

(e) participií přechodníkových spojených s verbem finitem bez takového i nebo a je tu celkem 206, z toho 141 přítomných, 65 minulých, např. *i jide od něho ten bratr, polepšiv sebe jeho naučením* 66a.

Z celkového počtu 1083 dokladů je tu tedy přechodníkových participií připojeno k verbu finitu pomocí i nebo, a 882, tj. 81 % celkového počtu.

Váhu těchto čísel nelze ovšem přeceňovat. Spojení s i, a apod. se jako jakási stylistická varianta přechodníkových participií prostých mohla objevovat tu častěji, tu méně často podle významových potřeb kontextu, ale i podle záliby pisatelů. Proto je jejich relativní frekvence v různých památkách velmi různá. Právě v stsl. památkách kanonických, jak ukázalo srovnání, je však nápadně nízká. Přitom vliv řečtiny na poměrně řídké užívání i, a mezi přechodníkovým participiem a přísudkovým slovesem se mohl v staroslověnštině uplatnit nejen ve smyslu překladatelské mechaniky (tj. přímým sledováním předloh), nýbrž i celkovým tlakem na povahu participiálních vazeb vůbec. Řečtina asi urychlila proces (který měl domácí předpoklady), vedoucí u participií ke ztrátě jejich dřívější větné platnosti a relativní syntaktické samostatnosti, vedoucí k jejich těsnějšímu sepětí s větou, s níž tvořila původně jakousi „souvětní jednotu“, řečeno slovy Zubatého. Stav v staroslověnštině je proto po této stránce pokročilejší než v jiných starých slovanských jazycích.¹³

¹³ Na tuto okolnost upozorňuje J. Bauer ve sborníku K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků 117. Viz též v této práci §§ 181—182.

Vedle poměrů překladových a textových a vedle fakt z oblasti srovnávací mluví však pro domovské právo tohoto typu přechodníkových participiálních vazeb v staroslověštině i povaha celkového jejich zapojení do struktury staroslověnského jazyka. Že v něm nejsou prvkem cizorodým, neorganickým, ukazují podobné vazby dativu absolutního (viz § 53), nominativu absolutního (viz § 130) a jiných absolutivně užitých participií (viz § 142). Stejně spojení je dále dosvědčeno i u přechodníkových participií trpných, jako např. *styi že pavlъ na m'nožě močimъ. i bijemъ palicami železnami. bēachq bo raždъženy svtęšte se aky mlъnii. i vъpijaše glagole* Supr 4.4—8 *ὁ δὲ Παῦλος [ὑπὸ τῶν δημίων] βασανιζόμενος ἐπὶ πλεῖον ταῖς ῥάβδοις ταῖς σιδηραῖς, ἀνέκραγεν λέγων.*

A konečně se *i*, *a* apod. užívalo i v apodozi spojkových nebo relativních souvětí, např. *i ako prědъsta prědъ anthiapatomъ. i řeče k њemu* Supr 117.23—24 *καὶ πρὸς τὸν ἀνθύπατου θαρρούντως ἔλεγεν.*¹⁴

Významové stránce spojení přechodníkových participií se slovesem pomocí *i*, *a*, *ti* věnoval dosud největší pozornost Potebňa (*Zap. I.II* 185—194). Odmítl názor, že by v tomto případě uvedenými spojkami (neboť nepochybuje o tom, že jsou to spojky) bylo spojeno sloveso s participiem jako výrazy funkčně, syntakticky zcela rovnocenné, jak soudili před ním Sreznevskij (podle kterého tu šlo o vypouštění slovesa *bъiti* u participia) nebo Buslajev (podle něhož tu participium samo stálo místo slovesa) (185—186). Jediným důkazem rovnocennosti obou částí spojených spojkou a úplné predikativnosti participia v obrazech jako *zavtra vъstavъ i řeče* je jen fakt, že v současném jazyce by tu mohla stát spojka vskutku jen mezi rovnocennými větami. Ale současný jazyk je podle Potebni „kompaktnější“ než jazyk starý; podobná spojková spojení pak jen jasně manifestují nedostatek spjatosti (svjaznost') v starém a lidovém jazyce. Na str. 191 až 195 vykládá P. konkrétní významové odstíny jednotlivých typů takových spojení. Tak užití *a*, *i* po minulém participiu a před slovesem zesiluje podle něho následnost v čase; *i* po přítomném participiu před slovesem odkazuje na důsledek příčiny, působící po celou dobu trvání děje vyjádřeného určitým slovesem; tedy *gnevajasъ i* (v silu etogo) *nevputišъ. a* před postpozitivním participiem přítomným má význam průvodnosti děje, „a pri etom“ (např. *ženy russkija vъsplakašasъ, a rkuči*). O významu tohoto spojení se pak Potebňa zmiňuje ještě na jiném místě, při výkladu o významu obrátů typu „Danilo... sožalisi otoslavъ syna si Lva“; tento obrat znamená podle P. „požalel, čto otoslal“, nikoli „otoslavši požalel“, neboť tento druhý význam by prý musil být vyjádřen spojkově, tedy *otoslavъ i sožalisi* (*Zap. I.II* 152).

V slavistické literatuře po Potebňovi se objevují různé modifikace názorů dosud

¹⁴ Takové vazby jsou v starších slovanských jazycích rozšířeny obecně, srov. např. stč. doklady u F. Trávníčka, *Hist. ml. česká* 3, *Skladba* 44—47, stolp. u Taszyckého, *Imięstowy* 53, strus. u Šapiro, *Očerki* 107, 113 aj., apod.

citovaných. Tak např. Jagić obnovuje domněnku o participiu jako dostatečném predikátu, souřadném a rovnocenném ve větách tohoto typu s predikátem slovesným (*Beitr.* 69—70), kdežto J. Gebauer odmítá myšlenku o syntaktické rovnocennosti participia se slovesem a mluví o jejich spojivém spojení jako o „vnějším“ (na rozdíl od „vnitřního“, tj. bez onoho *i* nebo *a* — viz *Hist. IV* 606 a 617). Z novějších prací vidí Němčenková (v duchu ruské školy) v stč. participiálních obratech připojených k verbu finitu pomocí *i*, *a* sekundární přísudky. Z faktu, známého již dříve, že se při antepozici participia užívá častěji *i*, kdežto při jeho postpozici *a*, vyvozuje, že byl rozdíl jednak mezi přísudkem slovesným a přísudkem participiálním, jednak mezi *i* a *a*: *a* mělo podle ní na rozdíl od *i* významový odstín odporovací a „silnější přízvuk“ (ból’šeje udarenije) (Uč. zap. Inst. slav. IX, 1954, 227—233).

Na rozdíl od autorů, kteří věnují pozornost na prvním místě významové a funkční stránce participií a interpretují *i*, *a* apod. jako spojky, vychází při analýze těchto slovanských vazeb J. Kurz z rozboru syntaktické a sémantické stránky právě takového *a* nebo *i*: spatřuje v nich interjekce nebo upozorňovací adverbia nebo aspoň slova zachovávající ještě stopy těchto původních významů. Z citoslovesného rázu *a* a *i* v těchto spojeních vykládá i fakt, že se jich neužívá obligátně, nýbrž jen (jako stylistického prostředku) v některých případech, kdy to bylo potřebné podle pojetí pisatelů. Rozdíl mezi *i* a *a* chápe opačně než Němčenková: *i* jako signál neočekávaného, překvapujícího děje následujícího bylo „silnější“, důraznější, emocionálnější než *a*, které vytykalo a dodávalo další okolnost k hlavnímu ději.¹⁵

Správnost domněnky o reziduích interjekcionálního významu u *i* a *a* není vyloučena. I při tomto významovém odstínu mělo však *a* a *i* běžně funkci spojovací, navazovací. Jejich postavení mezi participiem a určitým tvarem slovesným svědčí tak o tom, že participiální obrat netvořil s ostatní větou kompaktní celek, nýbrž že měl ještě značnou míru syntaktické samostatnosti¹⁶ (i když v staroslověnině už asi poměrně méně než v ostatních starých slovanských jazycích).

B. Vztah k podmětu

165 O přísudkové síle participií v obrazech zkoumaného typu svědčí dále jejich těsný vztah k podmětu, přesněji řečeno fakt, že podmět, společný přechodníkovému parti-

¹⁵ Viz jeho diskusní příspěvek na konferenci o etymologickém slovníku slovanských jazyků (*Slavia* 24, 1955, 143—144); podrobněji ve sborníku K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků 95—107.

¹⁶ Na poměrnou samostatnost participiálního obratu ukazuje dále i užití navazovací částice že po přísudkovém slovese ve spojeních typu P + V + že. Je pozoruhodné, že také toto že pronikalo patrně do textu až v opisech, jak svědčí jeho doložení v variantách evangelních kodexů, srov. *vsazǫbъ že i na svoi skotъ. privede že i vs gostinico* L 10.34 Z, S × *vsazǫbъ že i na svoi skotъ privede i vs gostinico* M, A *ἐπιβίβασας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἴδιον κτήνος ἤγαγεν (δὲ) αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον* (viz ještě Mt 22.25 M × Z₆; J 6.19 A × Z, M; J 19.17 Z × M, A, S). Ke stejnému závěru vede i užití že u postponovaného participia v konstrukci typu V + P + že, srov. *pomozǫ namъ. milosrēdovanъ že o nasъ* Mc 9.22 Z × *pomozǫ namъ. milosrēdovanъ o nasъ* M, A, S *βόηθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεῖς ἐφ’ ἡμᾶς*.

icipiu a přísudkovému slovesu, bývá součástí preponovaného participiálního obratu (tedy stejně, jako stává v preponované vedlejší větě).¹⁷

Formálních příznaků tohoto zapojení podmětu je několik. Je to (a) fakt, že podmět může stát mezi participiem a větným členem k němu se vztahujícím (doklady viz níže § 172).

(b) V případech, kde podmět stojí po participiu a před určitým tvarem slovesným, mohla by svědčit o jeho vztahu k participiu interpunkce (jak také na materiálu staroruském dovozuje o. c. Istrinová). K tomuto jevu je ovšem možno přihlížet jen s krajní opatrností, protože funkce interpunkčních znamének v stsl. památkách dosud bezpečně rozpoznána nebyla, a jak se zdá, nemusí označovat pauzy řeči. Přesto si však zaslouhuje jisté pozornosti to, že v uvedeném slovosledovém typu se v evangeliích vedle četných dokladů bez jakéhokoli znaménka vůbec objevují velmi často právě doklady s tečkou až za podmětem; příklady ze Z: *видѣвъ же народы ѿ. милосръдова о нихъ* Mt 9.36; *и пристопѣше ученици его. възвѣше тѣло ego* Mt 14.12; *и слышавъ ѿ. отъде отъ тогдѣ* Mt 14.13 (srov. ještě např. Mt 14.14, 14.29, 14.35, 15.21, 15.28, 15.29, 28.18, Mc 3.6, 3.21, 5.13, 6.29, 6.35, 8.29, 9.24, 10.5, 10.14, 10.23, 11.22, 14.69, 15.8, L 5.2, 5.8 atd., celkem poměrně značné množství dokladů). Tento grafický úzus byl patrně zaveden už v původním cyrilometodějském překladě evangelií. Je totiž pozoruhodné, že typ „participium — podmět — tečka — slovesný přísudek“ je naprosto běžný a široce rozšířený ve všech čtyřech evangelních kodexech. Kromě mnoha případů shody mezi nimi záležejí pravopisné varianty u tohoto slovosledného typu prakticky jen v tom, že tečka v některých kodexech je, kdežto v jiných není vůbec, např. *слышавъ же ѿ. диви се ему* Mt 8.10 Z, M, S × A bez tečky; *и видѣвъ же же народи. дивише се* Mt 9.8 S × Z, M, A bez tečky (variant stejného druhu znám několik desítek). Naproti tomu případy s tečkou před podmětem, tj. mezi participiem a podmětem, jsou jen zcela ojedinělé a objevují se jen v některých památkách; znám jen tyto 2 doklady: *не по многу же пристопѣше. стојѣштеи рѣше петрови* Mt 26.73 Z × M, A, S bez tečky; *тогда призванъ ego. гъ гла ему* Mt 18.32 S × *тогда призванъ и гнъ ego. гла ему* A × M, Z_o bez tečky.

O tom, že i podmět předcházející participium byl s ním v mnoha případech těsně spojen, svědčí některé zvláštnosti v užívání genitivu a akuzativu záporového. Jde tu o dva jevy úzce spolu souvisící:

(a) Především je pozoruhodné, že při záporu (často u záporného podmětu *niktože*) může stát předmět participia v genitivu (záporovém), srov. *и никтоже пивъ ветъча абы choштеть новуму* L 5.39 Z, M *και ουδεις πων παλαιον ευθεως θελει νεον*;

¹⁷ Je to bystrý postřeh J. S. Istrinové, která na staroruských dokladech poznala v takovém zapojení podmětu výraz predikativní platnosti participia (viz Izv. ORJaSl 24, kn. 2, 1922—1923, str. 73—93). Viz též R. Večerka, *K syntaktické funkci přechodníkových participiál v starších slovanských jazycích* (sb. K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků 129—130).

niktože ubo světilníka vžegъ. pokrivaetъ ego spqdomъ L 8.16 Z, M, A, S *οὐδεις δὲ λόχρον ἄψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει* (viz ještě podobně L 11.33).

Není to ovšem jev naprosto důsledný, jak ukazují varianty v dokladě *niktože vřložъ rkyk svoeje na ralo. i zře vřpětъ. upravlenъ estъ vъ crsi bži* L 9.62 Z, M, A (a stejně i Euch 91a 8—10) × *niktože vřžložъ rkyk svojo na ralo. i zře vřpětъ upravlenъ estъ vъ crstno bži* S (a stejně i Supr 546.28—30) *οὐδεις ἐπιλαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εἴθετός ἐστιν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ*.

(b) A dále je pozoruhodné, že předmět určitého slovesa, které stojí po takovém participiu, může stát v akuzativu, srov. např. *da ne prišdъ vъ nezaępъ obręšetъ v y sępęštę* Mc 13.36 Z, M *μὴ ἐλθὼν ἐξαίφνης εὗρη ὑμᾶς καθεύδοντας; niktože světilníka vžegъ. pokrivaetъ i spqdomъ. li podъ odromъ polagaetъ* i L 8.16 A (v Z, M je *pokrivaetъ ego*, takže je nejisté, jde-li o gen. nebo ak., po *polagaetъ* pak není předmět uveden; v S není předmět nadto uveden ani na místě prvním) *οὐδεις δὲ λόχρον ἄψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει; niktože bo ukradъ čto gospoda svoego. i taję milostynję priimetъ* Euch 68b 16—19.

V dokladech uvedených ad (a) mělo zjevně participium přísudkový vztah k podmětu *niktože*; jinak by bylo kladné a jeho předmět by nebyl vyjádřen záporovým (!) genitivem. V dokladech uvedených sub (b) zase jako by se síla záporu „vypotřebovala“ na předcházejícím participiu a verbum finitum už nezasáhla; podobně někdy i v řadě několika negativních paralelních určitých tvarů slovesných stojí předmět u posledního z nich v akuzativu, jako by písař už zapomněl na zápor k němu se vztahující.¹⁸

C. Shoda s podmětem

167 Na přísudkovou povahu participií ukazuje dále také možnost jejich plurálové shody se singulárním podmětem, který je vyjádřen jménem hromadným. Tím je vyloučena přívlastková platnost participií v obratech tohoto druhu, jak poznala už Istrinová (l. c. 92) na podobných dokladech staroruských. Přívlastek má v takovém případě pouze shodu gramatickou, tj. singulárovou, kdežto shodu podle smyslu, tedy plurálovou, může mít (a v starších obdobích slovanských jazyků mívá většínou) právě přísudek.¹⁹ Participia se po této stránce chovají tedy podobně jako přísudek.

Stsl. přechodníkové participium může stát v plurálu (a) u singulárového substantiva s kolektivním významem, srov. např. *i abъ vъъ narodъ. viděvъše i užasę sę* Mc 9.15 Z, M *καὶ εὐθὺς πᾶς ὁ ὄχλος ἰδόντες αὐτὸν ἐξεθαμβήθησαν; i vřstavъše v se množstvo*

¹⁸ Viz podrobněji R. Večerka (sb. Studie ze slovanské jazykovědy 192 n.).

¹⁹ Viz např. K. Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků* 218.

ιχθ. *privedoše i kt pilatu* L 23.1 Z, M *καὶ ἀνεστὰν ἅπαν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸν Πιλάτον.*

Může dále stát (b) u číslovky, srov. např. *i slyšav̄še deset̄. načēše negotovati* Mc 10.41 Z, M, A (S *slyšav̄ša*) *καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀγανακτεῖν.*

Participium však může stát v podobných spojeních i v singuláru, srov. např. *narod̄t̄ iže stoēchq ob on̄t pol̄t morē. vidēnt̄ ēko korablē inogo ne bē tu... vliēzo sam̄i v̄ korablē* J 6.22–24 Z × *narod̄t̄ iže stoēaše... vidēnt̄* M × *narod̄t̄ iže stoēaše... vidēnt̄*še A *ὁ ὄχλος ὁ ἐστῆκώς πέραν τῆς θαλάσσης εἶδον* (|| *ιδὼν* || *εἰδώς* || *ιδόντες*)... *ἐνέβησαν; otrēšiv̄t̄ jeho narod̄t̄ vidēachq kapr̄oštē ot̄ nego krv̄i* Supr 51.12–13 *καὶ λύσαντες αὐτὸν οἱ ὄχλοι ἐώρων ἀποστάζοντα αὐτοῦ τὰ αἷματα.*

Doklady se singulárovou shodou participií nijak nemluví proti našemu výkladu. Plurálová shoda participií v dokladech uvedeného typu totiž jako shoda podle smyslu není obligátní, nýbrž jen potenciální.

Bylo by snad možno namítnout, že tvary na *-šte* nebo *-še* jsou ustrnulé, adverbializované už tvary participií, takže tedy nevyjadřují plurál a vůbec gramatické číslo, a jsou proto pro uvedenou argumentaci neprůkazné. Taková námítka by však byla lichá. V staroslověnině, zejména v nejstarších památkách, zachovávají přechodníková participia v několika tisících dokladů, které znám, shodu s podmětem, ať je v kterémkoli rodě nebo čísle, ještě velmi přesně a důsledně (ve svém materiálu nemám jen příklady na pl. a du. neuter, k jejichž užití nebylo příležitosti); odchylky jsou jen zcela ojedinělé a pocházejí většinou z Euch a ze Supr.

UŽÍVÁNÍ TVARŮ JMENNÝCH A SLOŽENÝCH

Stsl. participia v přechodníkové funkci mají jmenný tvar; v jejich řecké předloze tu bývá participium bez členu. Jen ve velmi omezeném počtu dokladů stojí stsl. přechodníkové participium v jmenném tvaru i za řecké participium s členem, srov. např. *i vschvaljētz gē vsziskoštē ego* PsSin 21.27 *καὶ αἰνέσουσιν κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν; o mnē roēchq rjzōštē vino* PsSin 68.13 *εἰς ἐμὲ ἔψαλον οἱ πίνοντες τὸν οἶνον* (viz ještě 43.5, 93.20, 108.29, 134.6–7); *i oni svōzav̄t̄še č̄a ot̄vsylachq* Cloz 13b 17–18 *καὶ οἱ μὲν δήσαντες Χριστόν, ἀπέπεμπον; pride že i nikodim̄t̄ prišēd̄t̄ kt̄ isv̄i pošt̄tzq* Cloz 14b 36–37 *ἦλθεν δὲ καὶ Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν νυκτὸς πρὸς τὸν Ἰησοῦν.*

V některých dokladech nelze s jistotou rozhodnout, jde-li o tvar jmenný, nebo o tvar složený, ale stažený nebo s koncovkou zjednodušenou haplografií nebo haplogií, srov. např. *nemy da bodqt̄ ust̄ny v̄stiv̄yže. gl̄hōšt̄je na praved̄tnago bezakonēv̄e* PsSin 30.19 *τὰ χεῖλη τὰ δόλια τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν; sv̄mērit̄ je sy prēžde v̄ekt̄* PsSin 54.20 *ταπεινώσει αὐτούς, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.*

Tyto doklady (k nimž patří ještě i některé další, viz výše § 19 a § 20) se stsl. přechodníkovým (jmenným) participiem za řecká participia se členem představují

z hlediska překladového vlastně volnější pojetí řeckých předloh, neboť v těch tu jde vesměs o participia substantivizovaná nebo atributivní. Zároveň však tyto překladatelské poměry (pokud se můžeme spoléhat na to, že máme v citovaných dokladech před sebou znění skutečné řecké předlohy) svědčí spolu s doklady se složenými participii stojícími vedle paralelních s nimi participií jmenných (viz § 22 a § 40) o tom, že přechodníkové participium mohlo být v některých případech významově blízké participiu s funkcí přívlastkovou, ba i participiu substantivizovanému.

Svědectvím této významové blízkosti je i různocnění z evangelních kodexů se střídáním participia v tvaru jmenném, které je možno interpretovat přechodníkově, a participia v tvaru složeném, které má význam substantivní, srov. *užasaachō že se vsi. poslušajčšte ego o razumě. i o otvovětěchъ ego* L 2.47 Z × *vsī poslušajčštei* M, A, S *ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες*.

VYJADŘOVÁNÍ PŘEDMĚTU

- 169** Má-li přechodníkové participium a přísudkové sloveso společný přímý předmět, je pro staroslověnštinu charakteristické, že tento předmět je často vyjádřen jen jednou, a to buď u participia, nebo u slovesa, a nemusí se opakovat (ve formě akuzativu osobního nebo ukazovacího zájmena), jak to bývá většinou v jazycích současných. Názorně to ukáže srovnání stsl. textu s českým (podle Kral); v stsl. památkách je dosvědčena řada dokladů jako *i imъše i biše. i posolaše tъštъ* Mc 12.3 Z, M *καὶ λαβόντες αὐτὸν ἔδειραν καὶ ἀπέστειλαν κενόν* — Kral *oni pak javše jej, zmrskali ho a odeslali prázdného; mariě že sъbljudaaše vsę glъ svje. sъlagajčšti vъ sъrdьci svoemъ* L 2.19 Z, M, S (A bez *sъlagajčšti*) *ἢ δὲ Μαριάμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ* — Kral *ale Maria zachovávala všechna slova tato, skládajici (je) v srdci svém; pokazavъ ubo otъpustiъ* i L 23.16 Z, M *παιδεύσας οὖν (αὐτὸν) ἀπολύσω (αὐτὸν)* Kral *protož potresce ho, propustím (jej)*; (viz ještě např. Mc 12.8, L 20.10, 20.15 aj.).

Přímým podnětem k takové vazbě je ovšem většinou stejné znění řecké předlohy.

Podobně i varianty z evangelních kodexů s opakovaným předmětem a bez něho mají většinou oporu ve variantách řecké předlohy, srov. *i sъnemъ e obitъ poňěviecejъ* L 23.53 Z × *i sъnemъ e obitъ e plaštaniecejъ* M *καὶ καθελὼν (αὐτὸ) ἐνετύλιξεν (αὐτὸ) σινδόν* (srov. ještě podobně Mt 14.3 Z × M; Mt 26.57 M, S × Z, A, S [na jiném místě]; Mc 9.27 M, S × Z, A; L 22.64 M × Z; J 19.16 Z, M, S × A). Bez opory v řecké předloze se opakované vyjadřování společného předmětu participia a přísudkového slovesa objevuje jen řídce, a to vždy jen v jediném kodexu, srov. *i imъ ego bijaše i glъ*. Mt 18.28 S × *i imъ davlěaše i glъ* M, Z₆ (*i emъ i davlěaše glъ* A) *καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπινηεν λέγων; ἰσα že bivъ. předastъ i da i rasprьnotъ* Mt 27.26 Z × *πředastъ imъ da i rasprьnotъ* M, A, S *τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν (αὐτοῖς), ἵνα . . . ; uzrěvъ že jъ is prizъva jъ kъ sebě i reče ei* L 13.12 S × *uzrěvъ že jъ is priglasī. i reče ei* Z, M,

Α ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς προσεφώνησεν καὶ εἶπεν; *ποδοβѣно ествъ зръну горѣмѣну. еже приемѣ ѿкъ вѣнѣѣ е вѣ вѣтѣоградѣ свои* L 13.19 Z × *еже приемѣ ѿлѣкъ. вѣнѣѣ вѣ вѣтѣоградѣ* M, A (*еже вѣзѣметѣ ѿкъ і вѣнѣѣѣтѣ вѣ вѣтѣоградѣ* S) ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβαλεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ.

Některé varianty jsou složitější, srov. *і priimъ icelli і. і отъrusti і* L 14.4 Z, S × *і priemъ і icelli і і отъrusti і* M × *і priemy і. icellъ і отъrusti і* A καὶ ἐπιλαβόμενος (αὐτοῦ) ἴασατο (|| ἴασάμενος) αὐτὸν καὶ ἀπέλυσεν; *і курѣ пролѣницѣ. і сънемѣ обитѣ і вѣ пролѣницѣ* Mc 15.46 Z × *і курѣ плашѣницѣ і сънемѣ-і обитѣ-і вѣ плашѣницѣ* M × *і корѣ (sic) плашѣнѣно. і сънемѣ е обитѣ вѣ плашѣницѣ* A καὶ ἀγοράσας συνδόνα (καὶ) καθελὼν (αὐτὸν) ἐνελλησεν (αὐτὸν || αὐτὸ) τῇ συνδόνι.

PŘECHODNÍKOVÁ PARTICIPIA SLOVESA BÝTI VE SPOJENÍ SE JMÉNY A PARTICIPII TRPNÝMI

Jiným charakteristickým rysem v užívání přechodníkových participií jsou vazby **170** PPs a PPt slovesa *býti* ve spojení s trpnými participií sloves významových.

Příklad s trpným participií přítomným: *пришѣдѣша зѣти не приимѣюще. дрѣзѣмѣ съ рохотѣю блѣда* Supr 335.19—21 *κάτοχος γεγενῶς ἔρωτι πορνικῶ.*

Příklady s trpnými participií minulými:

PPs slovesa *býti*: *прѣдетѣ бо пророкъ мои. отъ ба наученѣ съ* Cloz 1b 28—29; PPt slovesa *býti*: *і ubienѣ byнѣ. вѣ третѣи днѣ. вѣскрѣснетѣ* Mc 9.31 Z, M, A, S καὶ ἀποκτανθεὶς μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσεται; *да помилѣванѣ byнѣ. і всѣкоје зѣлобы очищенѣ. пошѣдѣтѣ сѣ чхратѣ стааго твоего дѣха* Euch 56a 20—23; *і моѣенѣ byнѣ. сърсаноје се оставѣ* Supr 124.18—19 καὶ ἐμαρτύρησε τὸ σῆμα τοῦτο κατέλιπεν; apod.

Jak zjistil B. Havránek, stojí však mnohem častěji trpná participia v přechodníkové funkci sama, bez činného participia slovesa *býti* (*Genera verbi II* 13, 73), srov. např. *досаѣдајемѣ трѣпѣаše. і умалјајемѣ млѣааše* Supr 474.2; *взведеі. да тобојо icellenѣ. chvaly vzdаетѣ ocju* Euch 28a 25—28b 2.

Participia slovesa *býti* stávají i u jiných slovních druhů, mají-li mít funkci polo- **171** větnou, blízkou přechodníkové. Bývá to zejména často (a) u adjektiv, srov. např. *како можете добро творити збли сѣште* Mt 12.34 Z, M, A, S *πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ѣствѣ онѣ рѣче. еште живѣ съ* Mt 27.63 Z, M, A *ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν; онѣ же дрѣселѣ byнѣ о словесе. отиде* Mc 10.22 Z, M ὁ δὲ στυγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ ἀπῆλθεν; *аште кто приемлетѣ тѣло бѣѣ. і крѣвѣ недостоенѣ съ. то грѣхѣ себѣ приемлетѣ* Euch 69a 14—17; *блаженѣи же савѣ рѣчалѣнѣ byнѣ вѣ умѣ. отиде* Supr 287.4—5 ὁ μακαρίτης Σάβας λυπηθεὶς κατὰ διάνοιαν, ἀνεχώρησεν. Bývá to dále i (b) u substantiv v nom., srov. např. *гѣа единѣ отъ рабѣ архiereонѣ рѣѣка съ. емѣѣ μεѣза рѣтрѣ уcho* J 18.26 Z, A, S *λέγει εἰς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενῆς*

ὄν οὖ ἀπέκωψεν Πέτρος τὸ ὄπιον, i v pádu předložkovém, srov. např. *i v̄ gnévē sy načē glagolati* Supr 45.22 *ὃς παραγερόμενος καὶ ἐμμαϊνόμενος ἤρξατο λέγειν.*

Také adjektiva mohou stát v této funkci bez participia slovesa *býtí*, ale jen velmi zřídka, srov. např. *is̄ ze ispr̄t̄h̄ d̄chā sta. v̄zvrati se* L 4.1 Z, M *πλήρης (ὄν) πνεύματος.*

POLOHA PŘECHODNÍKOVÝCH PARTICIPIÍ VE VĚTĚ

172 Přechodníková participia mohou stát před přísudkem i po něm.

I. Při postavení participia před přísudkem je možno rozeznávat několik slovosledných typů podle polohy podmětu:

Podmět je (a) před participiem; příklady s PPs: *samarēninh̄ ze eter̄ gredy. pride nad̄ h̄b* L 10.33 Z, M, A, S' *Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύων ἦλθεν κατ' αὐτόν; n̄ i p' si prichodešte. oblizaach̄ gnoi ego* L 16.21 Z, M, A *καὶ οἱ κόνες ἐρχόμενοι ἐπέλειχον τὰ ἔλκη αὐτοῦ; zeml̄ zyb̄l̄šti se mētet̄ Cloz 11b 3–4 ἡ γῆ σαλευομένη ταράττεται; příklady s PPT: is̄ ze slyšav̄ slovo gl̄emoē. gl̄a archis̄ynagogovi* Mc 5.36 Z, M *ὁ δὲ Ἰησοῦς παρακούσας . . . λέγει; ti vidēnt̄še tako diviše s̄je* PsSin 47.6 *αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως, ἐθαύμασαν; dn̄es̄ v̄rat̄nici adon̄n̄i. vidēnt̄še ego ištez̄ Cloz 13a 32–33 σήμερον οἱ πωλωροὶ τοῦ ἄδου, ἰδόντες αὐτόν, ἔφριξαν.*

Podmět je (b) po participiálním obratu, tj. po participiu i po větých členech, které se k participiu vztahují; příklady s PPs: *i mimo gredy is̄. vidē leūdīje* Mc 2.14 Z, M, A, S *καὶ παράγων ὁ Ἰς εἶδεν Λευὴν; i se gl̄e blaženy dad̄t̄ v̄r̄p̄et̄ Cloz 7a 29–30 ταῦτα δηλῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔλεγεν; příklady s PPT: i v̄s̄d̄t̄ k̄b̄ hei ad̄t̄ reče* L 1.28 Z, M, A *καὶ εἰσελθὼν πρὸς αὐτὴν εἶπεν; v̄stavn̄še na m̄je sv̄d̄d̄etele nepr̄aved̄n̄i. ich̄t̄ze n̄e sv̄d̄d̄eāch̄t̄ v̄v̄p̄rašaach̄ m̄je* PsSin 34.11 *ἀναστάντες μάρτυρες ἄδικοι ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με.*

Podmět je (c) mezi participiem a větým členem (nebo větou) vztahujícím se k participiu; příklady s PPs: *i přechodē is̄. ot̄e t̄gdu. vidē č̄ka* Mt 9.9 Z, M (A bez *ot̄e t̄gdu*, S *mimoidy is̄. vidē*) *καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖθεν εἶδεν ἄνθρωπον; v̄dy ze is̄ v̄b̄ seb̄ē. č̄ko t̄v̄p̄št̄t̄ o sem̄b̄ uč̄en̄ici ego. reče im̄t̄* J 6.61 Z, M, A *εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύουσιν περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν; příklady s PPT: i p̄rišed̄t̄ is̄. v̄b̄ dom̄t̄ petron̄. vidē* Mt 8.14 Z, M, A, S *καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου εἶδεν; i vidēnt̄ is̄ v̄er̄o ich̄t̄. reče* Mt 9.2 Z, M, A, S *ιδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν εἶπεν* (v evangeliích je podobných dokladů několik desítek).

Podmět je (d) po přísudku, srov. např. *t̄gda ostavn̄ narody ide v̄b̄ dom̄t̄ is̄* Mt 13.36 Z, M *τότε ἀφείς τοὺς ὄχλους ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν (ὁ Ἰς).*

Podmět (e) nemusí být slovně vyjádřen ani u participia, ani u slovesného přísudku, srov. např. *s̄d̄j̄e na bratra svoego klevetaaše* PsSin 49.20 *καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλει; sv̄v̄t̄k̄t̄še i surovami žilami bijate i po č̄r̄enu* Supr 156.16–17.

II. Při postavení participia po přísudku je zase možno rozlišit několik 173
slovosledných typů podle polohy podmětu.

Podmět stojí (a) před participiem, a to buď bezprostředně, nebo zároveň
ještě i před přísudkem; příklady s PPs: *i pristopriše k̄ nemu narodi mnodzi. imošte
s̄ sobojr chromy* Mt 15.30 Z, M *και προσηλθον αυτω̄ οχλοι πολλοι εχοντες μεθ̄
εαυτων χωλους; s̄rešet̄e vy ěk̄t̄. v̄t̄ skodolnicě vod̄ nes̄e* L 22.10 Z, M *συναντήσει
ύμιν άνθρωπος κεράμιον ύδατος βαστάζων; pristopriše k̄ nemu učenići ego gl̄ošte* Cloz
6a 5—6 *προσηλθον αυτω̄ οι μαθηται λεγοντες; i lobyzajot̄ i bratiriě vs̄e. pojz̄ste p̄s̄
sijr* Euch 97a 24—25 *ψάλλουσι στιχηρόν; příklady s PPt: sijr oba na desete pos̄la
is̄. zapovēdēv̄t̄ im̄t̄. gl̄e* Mt 10.5 Z, M, A (S bez *isus̄t̄*) *τούτους τούς δώδεκα απέστειλεν
ὁ Ἰησοῦς παραγγείλας αὐτοῖς λέγων; se j̄uže treticī ev̄i se is̄. učeničom̄t̄ svoim̄t̄.
v̄stavn̄ ot̄z̄ m̄rt̄vych̄z̄* J 21.14 Z, M, A, S *τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς
τοῖς μαθηταῖς ἐγερούεις ἐκ νεκρῶν; ijud̄ei že ubo iny viny ostavn̄b̄še. na kr̄st̄z̄ se
ustr̄om̄iše. str̄ašt̄ny i ukoriz̄ny. primyšl̄t̄še s̄vs̄qd̄t̄* Cloz 11a 7—10 *οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι... ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὤρησαν, τιμωρίας ὁμοῦ καὶ ἀτιμίας ἐπινοήσαντες ὄργανον.*

Podmět stojí (b) až za participiem; doklady z evangelií jsou vesměs s varian-
tami, viz § 175.

Podmět (c) nemusí být slovně vyjádřen ani u přísudku, ani u participia; příklady
s PPs: *glach̄o k̄ sebě v̄t̄ cr̄k̄t̄ve stoj̄ešte* J 11.56 Z, M *ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ
ἐστηκότες; prognēvas̄je. v̄t̄ chod̄j̄ešte v̄t̄ čr̄t̄m̄noe more* PsSin 105.7 *παρεπίκραναν
ἀναβαίνοντες ἐν τῇ ἐρυθρᾷ; příklad s PPt: i p̄rdast̄ is̄a t̄p̄z̄. da i ras̄p̄n̄ot̄z̄* Mc
15.15 Z, M *καὶ παρέδωκεν τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας, ἵνα σταυρωθῇ.*

III. Kromě toho může stát participium mezi přísudkem a vztahujícím se 174
k němu infinitivem, srov. např. *emuže n̄sm̄t̄ dostoin̄t̄ pokloñ̄t̄ se razdr̄ěšiti. remene
sarogu ego* Mc 1.7 Z, M, A, S *ὃ οὐκ εἰμι ἰκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν
ὑποδημάτων αὐτοῦ; nik̄t̄ože n̄e možet̄e s̄vs̄qd̄t̄ kr̄ěp̄k̄aego. v̄t̄b̄d̄t̄ v̄t̄ dom̄t̄ ego.
ras̄chyt̄iti* Mc 3.27 Z, M *ἀλλ' οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ σκεῦή τοῦ ἰσχυροῦ εἰσελθῶν εἰς
τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσαι.*

V textech překladových je u přechodníkových participií dodržován v stsl. znění 175
skoro důsledně slovosled řecké předlohy. V evangeliích je tomu tak veskrze. Pokonce
i stsl. slovosledné varianty mají většinou oporu v odpovídajících variantách řeckých
předloh. Je tu tak několikrát dosvědčeno střídání slovosledných typů I.b × I.c,
srov. *i v̄l̄ěz̄t̄ v̄t̄ korab̄ is̄. p̄r̄ěde* Mt 9.1 Z, M, A × *v̄l̄ěz̄t̄ is̄ v̄t̄ korab̄. p̄r̄ějde* S
και ἐμβάς (ὁ Ἰησοῦς) εἰς πλοῖον (ὁ Ἰησοῦς) διεπέρασεν (viz podobně Mc 8.1
M × Z; 11.27 Z, M, S × A; L 23.46 Z, M × A). V jednotlivých dokladech se tu dále
objevuje střídání typů I.a × I.d, srov. *ot̄v̄ěšt̄av̄ is̄t̄ i reče ei* L 10.41 A, S (bez *i*) ×
ot̄v̄ěšt̄av̄t̄ že reče ei is̄ Z, M *ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ κύριος (|| ὁ Ἰς εἶπεν αὐτῇ),*

I.b × I.e, srov. *i mimo idy is vidē ēlva slēpa* J 9.1 M, A × *i mimo idy vidē ēka slēpa* Z και περιάγων (ὁ Ἰησοῦς) εἶδεν, I.d × I.e, srov. *i|všedť prochoždaše isť vť erichq* L 19.1 M × Z bez *isusť* (A jinak) και εισελθὼν διήρχετο (ὁ Ἰησοῦς) τὴν Ἱερικῶ, II.a × II.b, srov. *vъzvъa že isť vť crkvi učť i glť* J 7.28 A × *vъzvъa že vť crkъkъve. učť is. i glť* Z, M ἔκραξεν οὖν (ὁ Ἰησοῦς) ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων (ὁ Ἰησοῦς) και λέγων.

Jen ve zcela ojedinělých případech neuvádí Soden ve svém aparátu k stsl. slovosledným variantám příslušná různocnění řecká. V stsl. evangelních kodexech je tak dosvědčeno střídání typu I.a × I.c, srov. *ioanť že slyšavť. vť ozilišti děla chva posъlavť učeníky svoimi řeče kť němu* Mt 11.2—3 Z, M × *slyšavť ioanť vť ozilišti. . . řeče A* ὁ δὲ Ἰωάννης ἀκούσας (viz podobně Mt 15.32 Z, M × A, S místo participia verbum finitum), I.c × I.e, srov. *napadť že tť tako na prъsi isъvy gla emu* J 13.25 M × Z bez *tť—ř. ἐκείνος, I. × II.*, srov. *i otъvēštavť is glaše. učť vť crkъkъve* Mc 12.35 Z, M × *i otъvēštavť isť. učť glaše* A ἔλεγεν διδάσκων, II.a × II.b, srov. *vť tť dzъnť pristjopišť k nemu sadukei gljgšťe* Mt 22.23 Z_b × *pristjopišť kť nemu gljgšťe sadukei* M προσήλθον αὐτῷ Σαδδουκαῖοι, λέγοντες.

- 176 Po slovosledné stránce zasluhují pozornosti doklady, v nichž následuje participium bezprostředně po podmětu. Participium se tu svým významem blíží participiu přívlastkovému (viz o něm §§ 29—47), srov. např. (pro srovnání uvádím české znění podle Kral) *pristjopi kť němu žena. imqšti alavestř mura draga* Mt 26.7 Z, M, A, S *προσῆλθεν αὐτῷ γυνή ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαροντίμου* — Kral *πρίστουπιλα k němu žena, mající nádobu alabastrovou masti drahé* (podobně Mc 14.3); *i sťbъrašť se kť němu farisěi. i eteri otъ kъnižъnikъ. prišъdъšťe otъ ēlma* Mc 7.1 Z, M και συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ φαρισαῖοι και τινες τῶν γραμματέων ἐλθόντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων — Kral *i sešli se k němu farizeové a někteří z zákoníků, kteříž byli přišli z Jeruzaléma; ěko že ěkť ochodť. ostavi domť svoi* Mc 13.34 Z, M ὡς ἄνθρωπος ἀπόδημος ἀφείς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ — Kral *jako člověk, kterýž daleko odšel, opustiv dům*.²⁰

²⁰ Přes jistou blízkost některých slovosledných typů přechodníkového participia k participiu přívlastkovému se však domnívám, že není správné uvádět bez jakékoli poznámky jako příklady volných přívlastkových participií doklady jako *vť veličť mqcť sy načť pětí* Supr 17.26, *prězderečenať že slavъnaja mъža. poimъša blaženaaago isakia. vedosta i zatvorista* i Supr 196.1; aj., jak to dělá A. G. Rudnev (viz ČSJLD SSSR 1956, č. 1, 26—27).